

Samhandling mot følgene av barnefattigdom (SAMBA)

Skolen som arena

Niels F. Garmann-Johnsen, Øyvind Hellang og Nina Jentoft

Prosjekttittel: Samba-skole. Samhandling mot følgene av barnefattigdom – Skolen som arena.
Institusjon: NORCE Norwegian Research Centre AS
Oppdragsgiver(e): Regionale forskningsfond Agder

Gradering: Åpen
Rapportnr.: 11-2020 NORCE Samfunnsforskning
ISBN: 978-82-8408-081-9

Forord

NORCE Norwegian Research Center har gjennomført dette FoU-prosjektet i tett samarbeid med Universitetet i Agder (UiA), ni kommuner på Agder og andre aktører, slik som RVTS Sør – Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging. De ni kommunene (reduisert til åtte, da Froland kommune avsluttet deltakelsen underveis i prosjektet) var Birkenes, Froland, Gjerstad, Grimstad, Iveland, Risør, Tvedestrand, Vegårshei og Åmli. Disse partene har sammen fått støtte til dette prosjektet fra Aust-Agder utviklings- og kompetansefond og Sparebankfondet sparebanken Sør.

Arbeidet har tar sitt utgangspunkt i et RFF-Agders kvalifiseringsprosjekt: Samhandling mot barnefattigdom. Prosjekteier og ansvarlig for dette forprosjektet var Åmli Kommune, og administrativt ansvarlig var da Anne-Marit Eppeland Bilstad (prosjektleder for det interne barnefattigdomsprosjektet i Åmli kommune).

Det er NORCE (tidligere Agderforskning) og UiA sitt prosjektteam som har fasilitert for samarbeidet i prosjektet. Det er NORCE som står for det skriftlige arbeidet i denne rapporten, men det var UiA som utførte forprosjektet (Thorød, 2017) som ligger vedlagt denne rapporten. Kommunenes representanter har vært del av en samskapingsprosess gjennom å delta på workshops, fokusgrupper og stille som informant til intervjuer.

Denne rapporten dokumenterer prosjektets aktiviteter og anbefalinger. Den er disponert og skrevet slik at den bør være lett tilgjengelig og kan inngå som et grunnlag for det videre arbeidet rettet mot barn fra husholdninger med vedvarende lavinntekt i kommunene. Vi vil takke alle som har bidratt inn som informanter og som har delt sine erfaringer og fra disse kommunene på Agder. Det har vært mye læring på tvers mellom akademia og kommunene i noen spennende diskusjoner. Tusen takk!

Prosjektleder,
Nina Jentoft, 23. juni 2020

Innhold

Forord	3
Figurfortegnelse	5
Sammendrag	6
1. Innledning	10
2. Forskningsdesign og metode	13
3. Litteraturstudiet	16
4. Inspirasjon og data	24
5. Mulige nye og forbedrede tiltak – hvordan jobber man best med dette?	41
6. Konklusjon og anbefalinger	48
Referanser	52
Vedlegg	55

Figurfortegnelse

<i>Figur 1 Being EET. Etter Gabriel 2015 .....</i>	19
<i>Figur 2 Being NEET. Etter Gabriel 2015 .....</i>	20
<i>Figur 3 Interne og eksterne faktorer som påvirker mestringsevne (motiverer NEETs). Etter Kiura et al, 2014. ....</i>	21
<i>Figur 4 Hva øker deltakelse i sosiale aktiviteter i oppveksten? Etter Kiura et al, 2014. ....</i>	22
<i>Figur 5 «Bildet», midtveis i prosjektet .....</i>	26
<i>Figur 6 Indre og ytre «forsvar» for vellykket skolegang .....</i>	27
<i>Figur 7 Sammenhenger ulike nivåer .....</i>	41
<i>Figur 8 Den doble diamanten (etter KS, Idekatalogen for tjenstedesign) .....</i>	43
<i>Figur 9 «Veksthus», arenaer for ideskaping basert på «DD»-modellen (ill fra www.creativityatwork.com) .....</i>	44
<i>Figur 10 Tjenestereise-skjema med stegenes formål og effekt-indikatorer .....</i>	45
<i>Figur 11 Helmål og delmål .....</i>	46
<i>Figur 12 Illustrasjon som forklarer hva Mål, resultat og en driver for et resultat er, og hvordan man måler dette .....</i>	46
<i>Figur 13 Eksempel (forenklet) på en strategisk "nudging" plan .....</i>	47
<i>Figur 14 Bufdir's program for foreldreveiledning .....</i>	50

Sammendrag

Dette prosjektet tar sitt utgangspunkt i et RFF-Agder kvalifiseringsprosjekt: «Samhandling mot følgene av barnefattigdom». I dette prosjektet, SAMBA-Skole, ville vi særlig fokusere på barnefattigdom og utfordringer knyttet til skolegang, med kommuner i tidligere Aust-Agder både som samarbeidspartnere og saksområde.

Skolen er en *arena for læring*. I skolen skal elevene få stimulert sin nysgjerrighet, få utnyttet sitt potensiale til å tilegne seg kunnskap og ferdigheter, og ikke minst teknikker for læring. Dette er viktig for å kunne fullføre videre utdanning, få et arbeid og sikre seg inntekt til livsopphold. Slik er skolen en viktig *arena for å utjevne levekår* og bidra til like muligheter. Men skolen er også en arena for å lære samfunnets normer og spilleregler og å bli inkludert. Gjennom å være del av et stort mangfold, vil skolen være en *arena for sosialisering*, en arena hvor en kan få venner, et nettverk og være en del av flokken. Men skolen er også en *arena for å 'se' risikoutsatte barn*, her: forstått som barn fra lavinntektsfamilier.

I litteraturen pekes på betydningen av tidlig innsats og tverrgående/tverrfaglig samarbeid (Heckman 2006, Edvard og Downes 2013, Trommald 2017), og at investering i tidlig læring og sosialisering rettet mot spesielt utsatte barn har positiv effekt (Carnerio og Heckman 2003). Edvard og Downes (2013) mener at en strategi for å knytte skole til andre tjenesteleverandører er nødvendig, og at koordinerte, varige og tverretatlige/-faglige tilnærminger strengs. Forskerne mener at behovet for strategier nødvendigvis er knyttet til skolen, hvor barn møter og oppholder seg, mange timer i uken, over flere år.

Gjennom Covid-19 krisen har skolen igjen blitt høyt aktualisert som en arena for sosialisering og for de skoleansatte å kunne «se» sårbare grupper av barn. Risikoutsatte og sårbare barn og den oppfølgingen de har fått, er igjen (om)diskutert, i denne helt spesielle tiden. For noen grupper var bortfallet av skolen kritisk, i den perioden det gjaldt. Skolen som en fysisk forebyggende arena falt bort for noen grupper, mens andre sårbare grupper har i løpet av Covid-19 krisen blitt mer inkludert gjennom bruk av digitale verktøy. Det er ikke et ensidig bilde. Effektene av Covid-19 situasjonen i barneskolen bør evalueres da det kan være erfaringer som bør bygges videre på også inn mot vår målgruppe.

I SAMBA-skole kartlegger vi skolemiljøet og tjenester som tar sikte på å utjevne forskjeller. Det viktigste med dette arbeidet er ikke at vi basert på dette foreslår konkrete tiltak for kommunenes arbeid på dette feltet videre. Det er sannsynligvis kommunene aller best i stand til å gjøre selv. Det mest sentrale i denne rapporten er å få frem at *fattigdom ikke bare utspiller seg i form av dårlig økonomisk handlingsrom, men får følger også inn på den helsemessige og sosiale arena også*. Videre er det viktig å peke på en tilnærming/metodikk for det forebyggende arbeidet i kommunene og gi eksempler på god praksis. Dette er spesielt relevant for kommuner som ligger øst i Agder. Aust-Agder (fra 01.01.20 del av Agder fylke) er et av områdene i Norge med flest barn og ungdommer

under EUs fattigdomsgrense. Hele 10,5 prosent av spebarn, barn og ungdommer bor i familier med lav inntekt. Flere kommuner sliter med høye tall i forhold til fattigdomsproblematikken. Vegårshei og Åmli har spesielt høy andel fattige barn, over 17 prosent. I landet for øvrig er andelen 9,4 prosent. (Kilde: Statistisk sentralbyrå). Med bakgrunn i dette har de ni kommunene: Åmli, Iveland, Birkenes, Grimstad, Froland, Tvedestrand, Risør, Vegårshei og Gjerstad gått sammen med forskere, for å utvikle et prosjekt som tar tak i barnefattigdomsproblematikken kommunene står overfor.

I rapport fra forprosjektet til SAMBA-skole (Thorød 2017) som ligger vedlagt, kom en til følgende funn og anbefalinger: Det første funnet var at det ikke er uvanlig at foreldre beskriver seg selv som fattigere enn det barna deres gjør. Det stemmer overens med tidligere forskning (Sandbæk & Pedersen 2010). Det er hverdagslivet og dets begrensninger som er i fokus, og da er det ikke primært penger de unge snakker om. I foreldrenes fortellinger er situasjonen snudd. Her er økonomien en underliggende gjenganger. Videre finner vi at det er påfallende mange av barna i familiene som har hatt kontakt med hjelpetjenester og som viser tegn til psykososiale vansker. Flere synes å ha falt ut av fritidsaktiviteter. Fortellingene om vennskap er også varierende. Dette kan ha årsaker knyttet til bosted og begrensede alternativer både av aktiviteter og venner, men det kan også bety at det ligger ekskluderende mekanismer bak som kan relateres til manglende økonomiske ressurser.

Funnene i dette før-studiet, basert på intervjuer med foreldre og barn fra husholdninger i en vedvarende lavinntektssituasjon, forteller om veier inn i fattigdom, håndtering av økonomi og opplevelse av kontakt med NAV. Inklusjon og eksklusjon blir tematisert både for barn og voksne. Skolen som sosial arena er mer i fokus enn faglig fungering, og her kommer problematikkn knyttet til indirekte utgifter i skolen fram. Flere av barna i familiene har eller har hatt kontakt med hjelpetjenester. Som i andre studier av lavinntektsfamilier kan det tyde på at økonomien blir en katalysator som kan utløse vansker på flere områder, både materielt, sosialt og helsemessig.

SAMBA-skole skal bidra til at kommunene skal klare å lage nye og/eller forbedrede tiltak, «tjenestereiser» som barn har i skolen, for vår målgruppe, som er barn fra levekårsutsatte familier eller familier som lever i en vedvarende lavinntektssituasjon. For å kunne møte eller svare opp ulike erfaringer som brukerne har med tjenesteapparatet har en tilnærmet seg tematikken ved hjelp av en metodikk som kalles «Design Thinking» (DT) (Brenner et al. 2014, Meinel & Leifer 2010). DT er en samling av metoder med mål om å beskrive «bruker- eller tjenestereiser». Disse metodene gir en beskrivelse og illustrasjon av brukerens opplevelse før, under og etter tjenesten, med mål om å kunne beskrive situasjonen til en typisk bruker. Prosjektets aktiviteter er derfor knyttet til å forstå helheten i brukernes situasjon og identifisere deres egentlige, grunnleggende behov, utvikle en metode basert på identifiserte drivere og barrierer, og utvikle en praktisk metodisk tilnærming for effektmåling av tiltak. En intervjustudie har vært sentralt for å bringe til veie de data vi trenger, i tillegg til flere temamøter. Det var imidlertid vanskelig å

få inn barnas stemmer, slik at erfaringene er hentet inn gjennom stemmene til ansatte ved skolen og foreldre.

Et generelt inntrykk etter intervjuene vi har hatt, er at skoleansatte er samvittighetsfulle, og tar personlig ansvar for å fylle gapene i systemet. Man har en «her og nå» - innstilling til problemer som dukker opp, og løser disse om nødvendig med egne private ressurser. I noen grad knytter problemløsningene seg til symptomer. Imidlertid er det ofte personavhengig hvordan det handles.

En viktig endring som ble implementert i prosjektperioden er §9A i skoleloven. Den utløser en registrerings- og handlingsplikt ved uønskede hendelser i skolen; konflikter og mobbing. §9A har ført til mange henvendelser til Fylkesmannen (som er klage og ankeinstans). I forhold til barnefattigdomsproblematikken har vi en utfordring; «våre» barn kan befinne seg på begge sider av en mobbekonflikt, og av og til bytte på rollene. Og mobbing kan sees på som nok et symptom, heller enn en årsak til problemer. Hellang mfl (2019) dokumenterer håndhevingsordningen for skolemiljøsaker. I dette arbeidet ses blant annet håndhevingsordningen opp mot nyere mobbeteori, en teori som gir økt forståelse for sosiale posisjoner som er i bevegelse i motsetning til fastlåste kategoriseringer av for eksempel rollen som «mobber/plager» og «offer».

Årsaksbildet til følgeproblemer av barnefattigdom synes å knytte seg til mangel på: personlige ressurser, sosiale ressurser og helse (somatisk og psykisk). Alle disse faktorene påvirkes av familiens økonomi og sosiale status. Det finnes en rekke instanser som kan hjelpe barnet. Men disse må ha kompetanse til å oppdage unger som trenger bistand, og kompetanse og metoder for å sette inn fleksibel hjelp der det trengs. En del av løsningen synes å være at det «indre forsvaret», de ressursene som trer inn når det ytre forsvaret bryter sammen, må bli mer proaktivt, og styrke det «ytre forsvaret» i skolehverdagen. Et bidrag kan være å arrangere familiedager på skolen der hjelpeapparatet stiller opp og informerer. Dette kan følges opp med at man får steder der alle med behov kan ta direkte kontakt og få svar på spørsmål og bekymringer. Samhandlingen kan understøttes av et felles HMS-system. Det må etableres rutiner for informasjonssikkerhet.

I tillegg til intervjustudie gjorde vi en kartlegging av de ni kommunenes tiltak. Dette gjorde vi for å sette fokus på hva kommunene har av tiltak som konkret kan knyttes til fattigdomsproblematikken. Kartleggingen vil også gjøre det mer sammenlignbart mellom kommunene, og gi grunnlag for tips og ideer på tvers av kommunene. Tabellen med tiltakene fordelt på kommuner er dokumentert i kapittel 4. Overordnet finner en at tiltakene fordeler seg ganske jevnt mellom universelle, gruppe- og individuelle tiltak. Mens både de universelle tilbudene og gruppetilbudene har et stort innslag av forebygging av levekårs-/fattigdomsutfordringer, knytter de individuelle tiltakene seg oftest til reparasjon/korrigerende.

I arbeidet har forskerne søkt å definere en metamodel for arbeid med å unngå generasjons-repetisjon av fattigdom. Litteraturen slår fast, og vi får det bekreftet i våre data, at arbeidsdeltakelse og helse henger sammen og at arbeid også er veien ut av fattigdom. Videre er veien til arbeid vellykket skolegang. Men hva gir en vellykket skolegang? Vi har sett at det er en rekke forhold som spiller inn og spiller sammen. Skal vi, svært forenklet for oversiktens skyld, lage en linjert årsak-virknings-modell, kan den for eksempel se slik ut:

Sosial deltakelse → Kommunikasjons og sosiale evner → Mestringsfølelse → Vellykket skolegang → Utdannelse eller arbeid.

Det betyr at det er lurt å gjøre investeringer i tiltak som fasiliteter sosial deltakelse for barn og unge, fordi det kan ha en livløpsendrende effekt.

Kommunene som skoleeiere kan støtte arbeid med å skape utjevning i skolen på en rekke måter. Når det gjelder prosessen med å få frem nye tiltak og prioritere blant disse, kan Design Thinking – metodikken kalt «Double Diamond» benyttes. Teknikken kalles Double Diamond (DD) fordi man arbeider med utfordringer i to dimensjoner; å finne problemet, og å finne løsningen. Det kan høres ut som en banal problemstilling å finne problemet, men det er det ikke. Årsaker og virkninger i dette problemkomplekset, er ofte svært sammensatt. DD tilbyr en struktur for å jobbe med slike svakt strukturerte og sammensatte problemkomplekser. Rent praktisk kan man tenke seg at kommunen inviterer bredt til samskaping, og er en fasilitator, og også støtter finansielt årlige møtearenaer der man kommer sammen og drøfter problemer og løsninger. Konseptet har også mekanismer for å vektlegge og prioritere, og komme frem til ett sett av løsninger som en kan skalere og måle effekter av. Dette kan danne grunnlag for kommunens bruk av frie tiltaksmidler i arbeidet med problemet (de beste ideene er på forhånd lovet kommunal støtte), og gi en god dokumentasjon for videre kvalitetsarbeid. Samveis-metodikken (se Veikart for offentlig tjenesteinnovasjon; samveis.no) kan danne et grunnlag for utvikling av nye tjenester rettet mot målgruppen. Denne rapportens forfattere mener at dette i fremtiden bør innledes med en tjenstedesignfase, ettersom dette danner en forutsetning for en god Samveis-prosess.

På systemnivå vil vi fra forskernes side anbefale at også de mindre kommunene formaliserer en fast kontaktpersonrolle for hver familie i kommunen, som trenger slik bistand og ønsker det selv, eventuelt som en stillingsutvidelse for ansatte ved familiehusene eller liknende. En «plan B» for skoletrøtte kan kanskje også være et tema å se nærmere på – noen kommuner har jobbet litt med dette. Ikke alle vil kunne gå rett fra skole til videregående skole og det bør kanskje finnes alternativer. Dette er den såkalte NEET-litteraturen opptatt av (se for eksempel Kiwa mfl. 2014). En kan også se nærmere på andre BTI-kommuner og hva de har fått til. Å fortsette å møtes og utveksle erfaringer mellom kommunene, som dette prosjektet har være en eksponent for, vil fortsatt ha en stor egenverdi.

1. Innledning

Dette prosjektet tar sitt utgangspunkt i et RFF-Agder kvalifiseringsprosjekt: «Samhandling mot følgende av barnefattigdom». Prosjekteier og ansvarlig for dette kvalifiseringsprosjektet var Åmli Kommune, ved prosjektleder for det interne barnefattigdomsprosjektet i Åmli kommune. Barnefattigdommen er økende i Norge, og det bekymrer. På sikt kan det gi store samfunnsutfordringer. Den sosiale mobiliteten har tradisjonelt vært stor i Norge, men også denne har vært synkende de seneste årene.

I dette kvalifiseringsprosjektet etablerte vi en arena for drøftelse av felles problemer og mulige løsninger. Nye verktøy for samskaping med brukere ble introdusert (Interessentanalyse og Tjenestereise-mal). UiA har foretatt intervjuer med fattige familier på grunnlag av spørsmål formet i fellesskap. Funnene fra dette intervjustudiet er dokumentert i rapporten: «Samhandling mot barnefattigdom (SAMBA) - Bedre og mer effektive målrettede tjenester for levekårsutsatte familier». Denne rapporten ligger som vedlegg til denne rapporten. Videre ble det foretatt en interessentanalyse, laget tjenestereiser knyttet til to helsestasjoners rolle, og deres samhandling med andre etater/tjenester. En la i dette kvalifiseringsprosjektet også vekt på å sette temaet på dagsorden i media. Det ble også lagt ned et betydelig arbeid i å utvikle en søknad til Aust-Agder utviklings- og kompetansefond og Sparebankfondet Sparebanken Sør for et hovedprosjekt. Denne søknaden ble innvilget og danner grunnlag for dette hovedprosjektet «SAMBA-skole».

Vi identifiserte to gjennomgående problemstillinger i forprosjektet: Hvordan får vi til samskaping og samhandling, og hva er barrierer og drivere for slik samhandling?

FAFO konkluderte i 2014 med at det er få nordiske tiltak som kan karakteriseres som helhetlige tiltak mot barnefattigdom. Det er heller ingen norske tiltak som har vært gjenstand for evaluering og det er ikke mulig å peke ut bestemte tiltaksdesigner som har vært vellykket (Fløtten og Skevik Grødem, 2014). I dette prosjektet vil en bidra med mer kunnskap på dette området gjennom å søke å få til bedre samhandling på tvers av organisasjoner og instanser, med sikte på å levere sammenhengende og helhetlige tjenester til brukerne. Vi har testet noen «verktøy» for å beskrive «tjenestereiser» for brukere, og benyttet maler som tilsvarer de som man finner i «Veikart for offentlig tjenesteinnovasjon» (samveis.no). Kjernen i dette er å involvere sluttbrukere av tjenesten i samskaping. For eksempel har en drøftet erfaringer rundt oppretting av utlånsbanker, gratis fritidsaktiviteter for 5-7. klasse og Kilanssenteret med gratis leirer, turer og aktiviteter. Her har vi praktisert prinsippene for samskaping med brukere.

I forbindelse med utlånsbanken i Åmli var elever i en valgfag-klasse med på å drøfte problemet (levkårsutfordringer). Elevene var også med på konkret utforming av utlånsbanken, (typer av utstyr, kvalitet, tilgjengelighet: plassering på skolen). På den måten sikret man at tjenesten virker etter sin hensikt, og hindrer stigmatisering. Det å

unngå stigmatisering er viktig for at tjenesten skal virke bra. Fattigdomsbegrepet er ofte assosiert med skam, noe UiAs intervjuundersøkelse også viser. Denne innsikten - å involvere sluttbrukere, her elever, fra problem til løsning – kan gjenbrukes i andre sammenhenger. For eksempel når vi nå skal se på skole og hvordan tjenester som leksehjelp kan nå alle.

Når det gjelder å identifisere barrierer og drivere for samhandling på tvers av organisasjonsgrensene lærer en mye gjennom å se på eksempler på god praksis, når det gjelder samhandling, og hvilken generell lærdom man kan trekke av dette. Helsestasjoner i kommunene tilbyr ulike former for foreldreveiledning (for eksempel «TRYGG TIDLIG» - Iveland eller Helsedirektoratets veiledning - Risør). En bieffekt av slik veiledning er at det etableres et tillitsforhold. Dette kan utnyttes til å bistå familier i forhold til andre etater. Denne «birollen» har likheter med den familiekoordinator-rollen som Kristiansand kommune har etablert.

Viktigheten av slik støttemegling og betydningen av å etablere et personlig tillitsforhold mellom enkeltpersoner i kommunene og familiene, bør forfølges videre. Gjøres denne «rollen» mer formell, kan den også effekt-måles. En slik familiekontaktperson vil også kunne ha rolle som støttemegler i forhold til NAV og andre etater og være første «stafettholder» i henhold til BTI-modellen (Bedre Tverretatlig Innsats). BTI er betegnelsen på en samarbeidsmodell, et verktøy, som skal sikre sømløs oppfølging ved at det er et system knyttet til avlevering og mottak av stafettspinnen i hver enkelt sak (se <http://tidliginnsats.forebygging.no/Aktuelle-innsatser/BTI>; Helsedirektoratet, 2010)

Stort sett har forprosjektet forløpt som planlagt, men vi kom ikke langt inn på måling- og styrings-problematikken. Det har vært vanskelig å finne et tiltak som går igjen i alle kommuner, som lar seg måle. Det kan skyldes at vi er fortsatt i en tidlig fase av utvikling av forebyggende velferds- og helsearbeid i kommunene på dette feltet. På den positive siden så har vi «validert» betydningen av samskaping og samhandling, og knyttet kontakt mellom kommunene, utvekslet erfaringer så langt og satt barnefattigdom i fokus i de ulike kommunene. Dette kan gi positive ringvirkninger utover det som her er nevnt.

Veien videre – SAMBA-skole

Noe av det vi har sett på rundt samskaping og samhandling vil ha relevans når vi i etterkant av forprosjektet, som i hovedprosjektet SAMBA-skole, skal se spesielt på tiltak for elever i skolealderen 6-16 år. En del av den lærdommen som kan tas videre er drøftet ovenfor.

Vi skal ha fokus på «drop-out» i skolen. Årsaken er at hvis en ikke klarer å fullføre skoleløpet, er risikoen for å havne på utsiden av arbeidslivet stor, og faren for å havne i en vedvarende lavinntekstsituasjon tilsvarende høy. Det er i noen kommuner tilsatt egen Los-koordinator, som skal fange opp disse risikoutsatte elevene, og følge dem opp. Man vil ha kontakt med elevene allerede i 8., 9. og 10. klasse. Åmli og noen flere kommuner har fått

midler fra Bufdir for å opprette slike Los-funksjoner. Dette kan sammenliknes med Kristiansand kommunes familiekoordinator. Forskning (Nilsen mfl. 2017, Rasmussen mfl. 2010, Byrhagen mfl. 2006) viser at ulike faktorer samvarierer eller opptrer samtidig – barnefattigdom – drop-out - lav sosioøkonomisk status. I BTI-opplegget skal man lage prosedyrer for å fange opp barn og unge tidligst mulig og lage prosedyrer for hvem man bør være spesielt oppmerksom på og tilby ekstra tiltak til. Prinsippet skal være rett hjelp til rett tid.

Fattigdom kan gå i arv. Sosial ulikhet reproduseres og forsterkes, og kjennetegnene er de samme over generasjoner (se for eksempel Thorød 2008, Sandbæk 2004, Hjelmtveit, 2008). I dette hovedprosjektet, SAMBA-Skole, ville vi særlig fokusere på barnefattigdom og utfordringer knyttet til skolegang, med kommuner i Aust-Agder som saksområde. Vellykket skolegang er nøkkelen til sosial mobilitet og en vei ut av fattigdom. Vi ønsker å kartlegge dagens skolemiljø og tjenester som tar sikte på å utjevne forskjeller, og vil foreslå nye og forbedrede tjenestereiser basert på brukernes opplevelser.

Det offentlige bruker store ressurser på tjenester; aktiviteter og tiltak til forebygging og reparasjon. Det reiser spørsmålene: Hvordan vet vi at tjenestene virker? Hvordan designer/utformer vi tjenestene, slik at vi sikrer effekt? Kjenner vi alle interessentene, deres situasjon og deres behov godt nok? Hvordan øker vi opplevd kvalitet og reduserer samfunnskostnader – samtidig (verdi-innovasjon)? Herunder åpner det spørsmålene; Hvordan måler vi effekter og hvordan realiserer vi gevinster av effektene

Hvorfor er dette spesielt relevant for kommuner i Aust-Agder

Aust-Agder er et av fylkene i Norge med flest barn og ungdommer under EUs fattigdomsgrense. Hele 10,5 prosent av spebarn, barn og ungdommer bor i familier med lavinntekt. Flere kommuner sliter med høye tall i forhold til fattigdomsproblematikken. Vegårshei og Åmli har spesielt høy andel fattige barn, over 17 prosent. I landet for øvrig er andelen 9,4 prosent (Kilde: SSB). Med bakgrunn i dette har de ni kommunene: Åmli, Iveland, Birkenes, Grimstad, Froland, Tvedestrand, Risør, Vegårshei og Gjerstad, i Aust-Agder kommet sammen, med forskere, for å utvikle et prosjekt som tar tak i barnefattigdomsproblematikken kommunene står overfor.

Levekårsutsatte familier har sammensatte behov som våre kommuner ønsker å håndtere på en bedre måte. Dette krever innovasjoner i måten tiltak bygges opp, og hvordan arbeidet organiseres og gjennomføres på tvers av enheter og organisasjoner. Utfordringene er store og påvirker alle våre kommuner. Det er derfor viktig, spesielt for små og mellomstore kommuner, å kunne jobbe sammen på tvers for å finne gode løsninger for tiltak og lokal samhandling for levekårsutsatte familier. I dette prosjektet vil vi med skolen som arena se på sammenhengen mellom tjenestene, den bakenforliggende organiseringen/strukturen og målgruppens (barn fra levekårsutsatte familier) opplevelse av tjenesten (tjenestereisen).

2. Forskningsdesign og metode

Hovedprosjektet er en videreutvikling av forprosjektet SAMBA, hvor vi spesielt fokuserer på skole som forebyggende arena. Fullført grunnskole og videregående skole er en nesten nødvendig betingelse og et sentralt verktøy for sosial mobilitet og en vei ut av fattigdom. Fullført grunntdanning vil på lengre sikt gi økt arbeidsmarkedsdeltakelse og motvirke «utenforskap» på andre samfunnsarenaer for prosjektets målgruppe.

Forskningsdesignet i prosjektet

Dette prosjektet skal bidra til å lage nye og/eller forbedrede tiltak, «tjenestereiser» i skolen, for vår målgruppe, som er barn fra levekårsutsatte familier eller familier som lever i en vedvarende lavinntektssituasjon. I tillegg skal prosjektet bidra til å utvikle et målstyringssystem for oppfølging av tjenestekvalitet og samfunnsnytte. Hovedmålet for arbeidet er derfor å undersøke effekten av tjenester rettet mot barn i skolen fra levekårsutsatte familier i kommuner i Aust-Agder. Både på grunn av de store levekårsutfordringer som vi finner i akkurat denne regionen, og i tillegg fordi det her er snakk om små kommuner med begrensede ressurser, er det viktig å sikre at tjenester og tiltak som settes inn, har god effekt.

Ut fra dette kan hovedmålet for prosjektet operasjonaliseres i tre delmål:

- M1: Kartlegge hva er drivere og barrierer for vellykket skolegang for denne målgruppen (Barn fra levekårsutsatte familier)
- M2: Kartlegge lærernes (og andre ansattes) og barnas erfaringer med ulike tjenester og tiltak; «tjenestereisen», før, under og etter møtene med tjenester som tar sikte på å sikre vellykket skolegang for alle. Ut ifra dette vil vi foreslå nye og/eller forbedrede tjenester.
- M3: Identifisere strategiske mål, indikatorer, taktiske mål og tiltak (hovedelementer i et effekt/målstyringssystem/tjenestekvalitetssystem eller – metode)

Metode

En aktuell metodikk for å fylle noen av disse kunnskapshullene, er de metoder knyttet til «Design Thinking» (DT) (Brenner et al, 2014, Meinel & Leifer, 2010). DT er en metodikk (samling av metoder) som øker sjansene for at man skal nå sine mål. Metodikken preget av at den er:

- Brukersentrisk: Brukerne samskaper det nye produktet med leverandøren
- Preget av samarbeid i tverrfaglige team
- Sekvensiell og visuell: Nye tjenester brytes ned i faser jf. bruker/tjenestereisen, og hver fase visualiseres

- Bevisførsel-sentrisk, tjenestene manifesterer seg som sansbare produkter, f.eks. brukergrensesnitt; detaljfokus (Sannheten er i detaljene)
- En helhetlig tilnærming til sammensatte problemområder

Koordinering av offentlige tjenester som de her omtalte, kan sees på som en instans av et nytt forskningsfelt som kalles «collaborative (Business) Process Management» (Garmann-Johnsen og Eikebrokk 2014); hvordan dirigerer og koordinere man de ulike tjenestene som sammen skal løse et samfunnsproblem? Det forskes her også på generelle tjenesteutviklingsmetoder; «(Service) Design Thinking», som kan informere hvordan vi kan jobbe med dette spesielle problemet (Schneider og Stickdorn 2011). Design Thinking er en metodikk med opphav i Stanford University som har spredt seg raskt i både industri og etterhvert offentlige tjenester over hele verden. Det er en samling med metoder som brukes i (produkt-) og tjenesteutvikling som kjennetegnes ved at den er:

- Tverrfaglig – benytter mange fagdisipliner; psykologi, kommunikasjon, ledelse, i tillegg til den faglige kompetansen rundt problemer som barnefattigdom
- Helhetlig, man søker å se problemene og mulige løsninger i en større sammenheng, noe som ofte krever samarbeid på tvers av organisasjoner
- Bruker-sentrert - man søker å involvere og engasjere brukere mest mulig direkte i detaljutforming av nye tjenester ("Co-creation" eller "samskaping")
- Opptatt av å visualisere og dermed kunne kommunisere prosesser og tjenester med alle, slik at man i fellesskap kan se forbedringsområder
- I et ønske om å effektivisere tjenester, vil man særlig lete etter små tiltak som har stor effekt.
- Særlig har man fokus på de punktene hvor tjenester og brukere møter hverandre, og hvordan dette fremstår for brukerne (unngå «hemmelige tjenester»)

Man benytter seg av verktøy og lerreter, slik som: Bruker- eller tjenestereisen («Customer journey»), en beskrivelse og illustrasjon av brukerens opplevelse før, under og etter tjenesten, med bakgrunn i scenarier-bygging-metoder som "En dag i livet til " (en beskrivelse av situasjonen til en typisk bruker), med mange flere. Man oppsummerer gjerne funn av dagens situasjon og en eventuelt forbedret tjeneste, i tjenestereiser, en tjenestearkitektur/strukturbeskrivelse ("Service blueprint"), som både gir et helhetlig bilde av de ressursene som benyttes både i brukertjenestene og i hjelpetjenestene. Denne tjenestearkitekturen kan brukes som utgangspunkt for videre forbedringsarbeid. Gjennom å arbeide med dette, med barnefattigdom som case, vil deltakerne også erverve kunnskap om bruk av en generell tjenesteutforming/innovasjonsmetodikk som kan gjenbrukes i andre sammenhenger og som samtidig har en generell interesse for samfunnet; for å løse samfunnsutfordringer innen for eksempel folkehelse. Problemfeltet som folkehelse har i likhet med barnefattigdom det trekket at det strekker seg over flere organisasjoner og sektorer.

Metodikken må tilpasses hver gang, til den konkrete sammenhengen. Man må, sammen med brukerne, gå inn i detaljer ("skjønnheten er i detaljene") og isolere de ulike problematiske situasjonene, og potensielle løsninger, slik at man lettere kan se effektene av løsninger.

Oversikt over arbeidspakker

Nedenfor gir vi en oversikt over arbeidspakkene i prosjektet. Arbeidspakkene er knyttet til delmålene beskrevet ovenfor.

Arbeidspakke 1: Utforske brukersiden, det vil si forstå helheten i brukernes situasjon og identifisere deres egentlige, grunnleggende behov. Vi vil her ha fokus på skole for å få en dypere forståelse av situasjonen om hvordan brukerne opplever skolene og hjelpetjenester relatert til skolen, eksempelvis PP-tjenesten. Her er målet blant annet å forstå helheten; identifisere de viktigste driverne og barrierene for vellykket skolegang. (Her kan vi langt på vei, også basere oss på funn fra forprosjektet).

En annen metode vil være å høste fra erfaringene til fagfolk som jobber i første linje mot målgruppen. Disse kjenner målgruppen godt og har samtidig faglig bakgrunn som setter dem i stand til å reflektere over 'mønstre', sosiale mekanismer som fremmer og hemmer god skolegang, som de ser i møtet med målgruppen. Når man jobber med tjenstedesign rettet mot utvalgte grupper, for eksempel fattige barn, blir «ansattreisen» like viktig som «bruker- eller kundereisen», når man skal sette sammen et helhetlig bilde.

Arbeidspakke 2: Utvikle et målstyringssystem/metode basert på identifiserte drivere og barrierer (jf. Arbeidspakke 1). Strategiske mål, indikatorer, taktiske mål og tiltak for forbedring av tjenestereisen(-e) knyttet til tjenester og tiltak som settes inn for å sikre vellykket skolegang for denne målgruppen.

Arbeidspakke 3: Formålet med arbeidspakke 3 er å utvikle en praktisk metodisk tilnærming (Instrument-utvikling) for effektmåling av tiltak.

- Hvordan kan vi måle effekt av tiltak?
- Hva bør vi måle og hvem skal vi spørre?

Basert på funnene fra arbeidspakke 1 og 2, vil vi sette sammen tjenestereiser - forenklete beskrivelser av tiltak - for noen utvalgte tjenester. Vi vil også lage en kausal modell (årsak-virkning) og identifisere nøkkelindikatorer som lenker sammen tjenestereisene med måloppnåelse.

3. Litteraturstudiet

Som et bakteppe for våre empiriske studier gjennomførte vi et litteraturstudie, først i norsk litteratur, deretter et bredere søk i internasjonal litteratur.

Selv i et land som Norge, som har gode velferdsordninger, høy deltakelse i barnehage og gratis skolegang, har familiebakgrunn og ulikheter mye å si for barns utviklingsmuligheter. Se blant annet Dahl, Bergsli et al. (2014) for en kunnskapsoversikt. Blant annet viser forskning at det er høy korrelasjons mellom foreldrenes og barnas utdannelsesnivå (Black, Devereux et al. 2005). Dette betyr ikke at økt utdanning hos foreldrene medfører at barna også får høyere utdanning, men at det er en sterk sammenheng mellom barns skolerresultater og utdanningsnivå, og foreldrenes sosioøkonomiske bakgrunn/utdanningsnivå. Ifølge Kristoffersen og Clausen (2008) overføres fattigdom fra generasjoner til generasjoner. Dette er en ond sirkel og for mange er den vanskelig å bryte. Blant barn som vokser opp i familier der familien trenger økonomisk sosialhjelp og oppfølging fra barnevernstjenesten, er det 75 prosent som mottar økonomisk sosialhjelp når de selv blir voksne.

I perioden 2002-2011 ble det i Norge gjennomført en større studie kalt «Barns levekår – betydning av familiens inntekt» (Sandbæk 2008). Denne studien viser at de fleste barn og unge trives på skolen og har godt forhold til lærerne, men at det er forskjeller mellom barn i lavinntektsfamiliene og kontrollutvalget i forhold til karakterer og skolerresultater. Barn i lavinntektsfamiliene får litt dårligere karakterer, skulker skolen oftere og dropper oftere ut av videregående skole. I tillegg har denne gruppen oftere spesialundervisning på skolen.

Funn fra undersøkelsen «Ung i Norge» viser at svakeste karakterer oppnår ungdom med ufaglærte foreldre, hvor det skiller tre kvart karakterpoeng til den øverste sosialklassen i de tre fagene norsk, engelsk og matematikk (samlemål for karakterer i disse fagene). Ifølge Bakken (2007) sine analyser og fortolkninger kan dette stort sett forklares med at privilegerte elevgrupper utstyres med faglige kunnskaper, og får slik hjelp hjemmefra som gir god avkastning i skolen. Sekundært mener forfatteren at slike forskjeller holdes oppe ved at skolen på ulike måter diskriminerer og forskjellsbehandler elever med mindre privilegert klassetilhørighet. Motivasjonsforskjeller kan ikke forklare funnene, for ulikheter i tidsbruk til lekser går stort sett innen, og ikke mellom, klassene. Det er heller ikke etter Bakkens funn noen tydelige forskjeller i omfanget av utagerende og læringshemmende problematferd (Bakken 2007 omtalt i Sandbæk 2008).

I litteraturen generelt fremheves behovet for å gripe inn tidlig. En teori er at læring er en prosess, hvor tidlig læring foster mer læring (Heckman 2006). Dette betyr at den læringen man har gått glipp av i grunnskoleutdanningen er vanskelig å ta igjen når man har nådd ungdomsalderen. Effekten av tiltak for å øke læring og redusere sosiale forskjeller vil

derfor være større jo tidligere man setter inn tiltakene. Carnerio og Heckman (2003) argumenterer for at investering i tidlig læring rettet mot spesielt svakt stilte barn har positiv effekt.

Et nytt litteratursøk ble foretatt sommeren 2017. Hensikten med dette søket var å se på internasjonal litteratur avgrenset til det såkalte NEET-begrepet (Not in Employment or Education/Traning). NEET beskriver den uønskede tilstanden som vi ønsker å unngå. Vi ønsket særlig å finne artikler utgitt etter 2013 som drøftet kausalitet (årsak og virkning) som er relevant for en norsk sammenheng. Søket ga 255 resultater. Ikke alle var relevante. Bare engelskspråklige artikler som var åpent tilgjengelig gjennom Universitetet i Agders elektroniske bibliotek ble tatt med. Søket ga 75 artikler som ble anmeldt nærmere, og 41 av disse inneholdt temaer av interesse for våre forskningsspørsmål.

De fleste av studiene i Norge har en forholdsvis lav andel NEET'er. Bare land som Nederland og Luxembourg kan skilte med litt lavere tall (OECD-statistikk, 2010). Finanskriser kan i perioder forverre tallene i mange land, men i Norge har vi unngått konjunkturkriser som har ført til stor ungdomsledighet.

Noen artikler omhandler fenomener som er spesielle for andre land med andre rammebetingelser. For eksempel i Italia blir ungdommer i gjennomsnitt boende hjemme til de passerer 30 år! Årsakene til dette har vært drøftet og forsket på. I stor grad skyldes dette et vanskelig arbeidsmarked for unge mennesker, samt at land som Italia ikke har omfattende hjelpetiltak for bostøtte og arbeidsmarked-integrering for unge, i regi av NAV. Andre studier så på makroforhold og rammebetingelser som likner våre funn fra forprosjektet; betydningen av lokalt arbeidsmarked, offentlig transport, kultur osv. Ikke overraskende bekrefter også de internasjonale studiene den sterke sammenhengen mellom (lav) sosio-økonomisk status for familiene og deres barns (reduerte) mulighet for å lykkes i skole og senere, arbeidsliv.

Særlig to av studiene inneholdt funn og modeller som kan ha relevans for en norsk sammenheng og en proaktiv forskerholdning – «hva kan vi gjøre som hjelper?». Disse studiene peker på både strukturelle og individuelle forhold som påvirker det psykososiale miljøet, og læringsmiljøet, i skolen. Kunnskap om dette kan gi en pekepinn om hvor investeringer i tidlig læring og oppvekstmiljøet generelt, kan gi størst langtidseffekt. Disse to studiene og deres funn/modeller likner på hverandre. Vi vil her presentere disse nærmere:

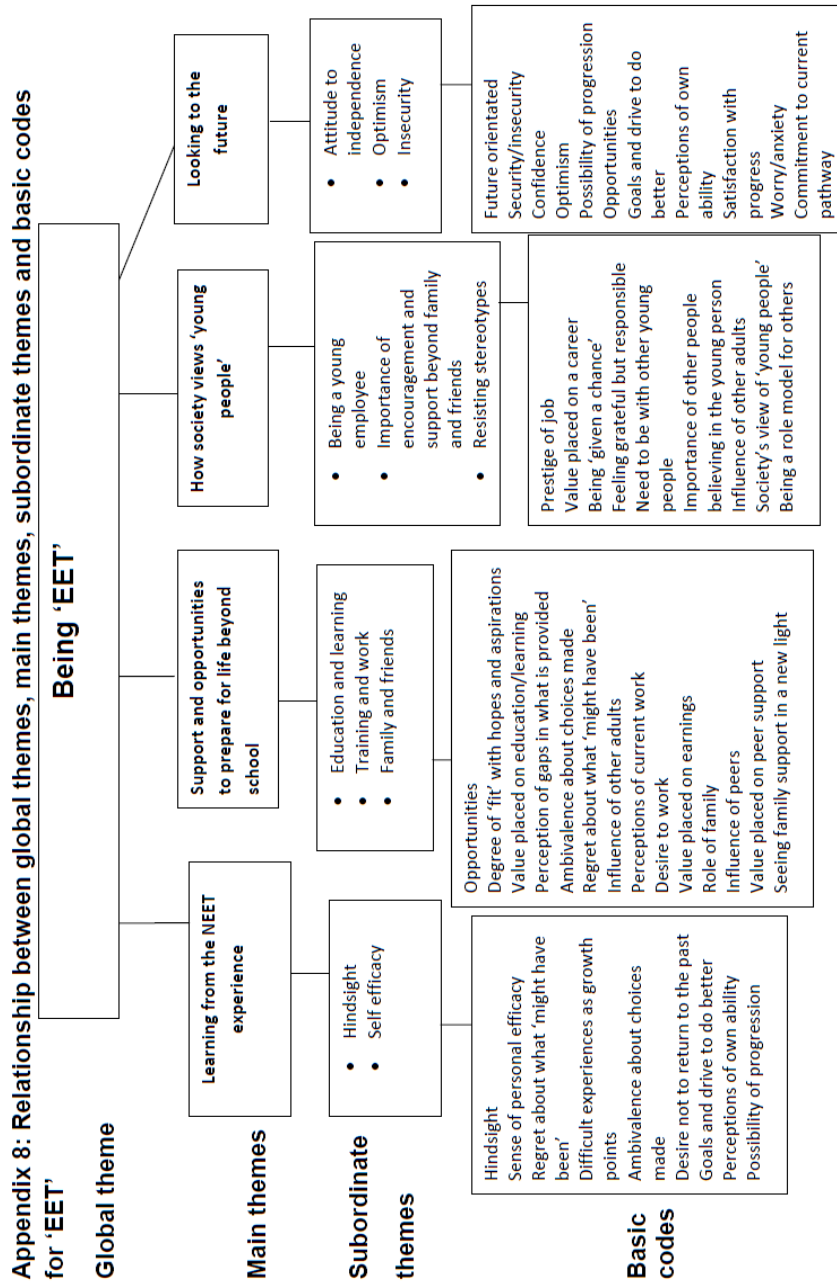
Gabriel (2015)

En doktoravhandling av Jennet Gabriel (Gabriel 2015) ved Universitetet i Birmingham, sammenlikner faktorene for de som lykkes og blir EET (In Employment or Educational Training) og de som ikke lykkes (NEET). Dette studiet utforsker virkningen på unge mennesker ved å oppleve en periode som NEET. Litteraturen legger vekt på risiko, ulemper og negative langsiktige resultater assosiert med å bli og være NEET. Det er, ifølge

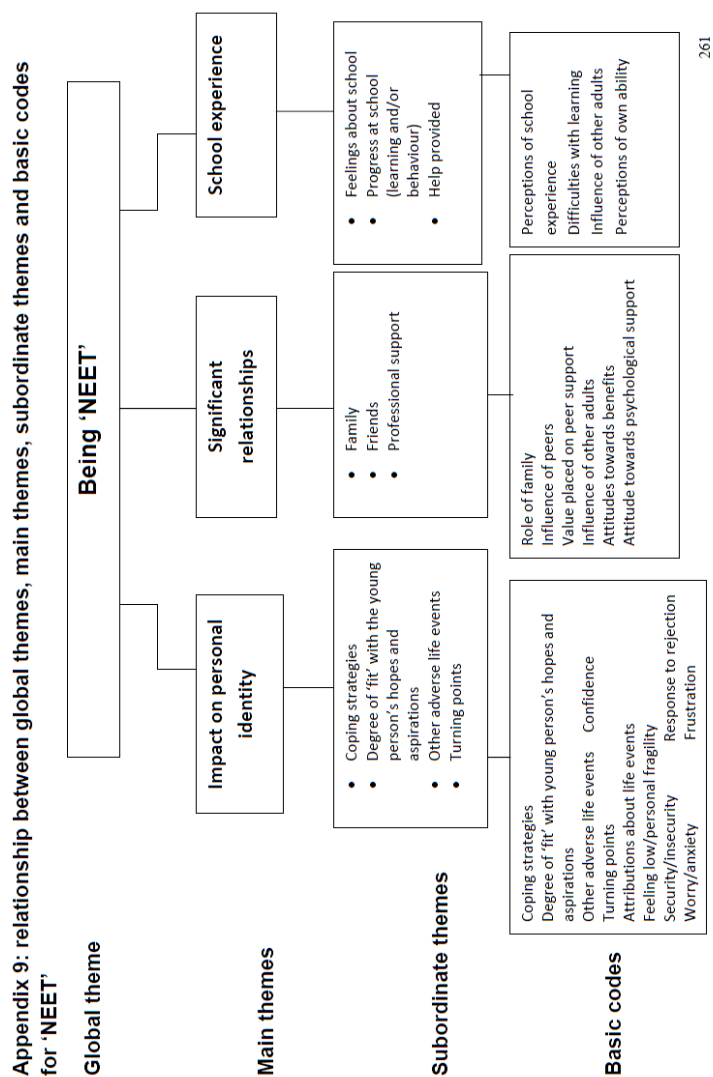
Gabriel, relativt lite forskning på positive faktorer som gjør det mulig for ungdom å takle slike erfaringer og komme seg ut av situasjonen. Gabriel bruker begreper fra selvbestemmelsesteori (SDT), et livsperspektiv (...) og øko-systemisk teori (...) for å bidra til å forstå erfaringer fra de unge. (Oversatt etter Gabriel 2015.)

Som vi ser av de resulterende modellene (Figur 1 og 2) spiller skolen en stor rolle i begge scenariene, ved siden av nære relasjoner. Nøkkelen til suksess, vendepunktet er mestringsfølelse («self efficacy»). Men også samfunnets signaler og holdninger er viktig. Signaliserer samfunnet at man tror at «glasset», den unges evner, er halvfullt eller halvtomt? Får man nye sjanser (prøver med alternative strategier for å integrere unge i utdanning eller jobb) eller blir man gitt opp?

Noen av de faktorene som listes opp, for eksempel holdninger hos unge og deres nærstående kan måles. Kan man måle dem kan man også gjøre noe med dem, gjennom familierådgivning og andre tiltak.

Figur 1 Being EET. Etter Gabriel 2015

Figur 2 Being NEET. Etter Gabriel 2015

Kiura et al, 2014

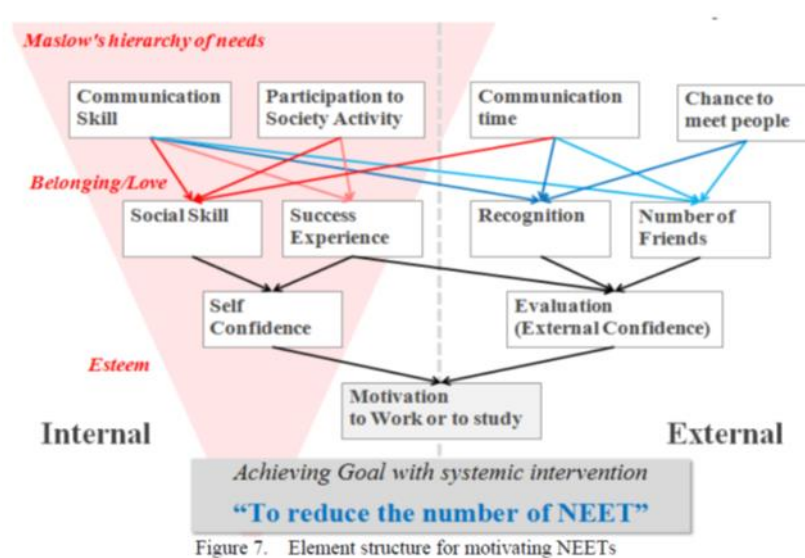
En forskergruppe ledet av Kiura (Kiura, Bosch et al. 2014), tar for seg konseptet læring og mestringsevne på et systemnivå og berører mange av de samme faktorene rundt individet, som i Gabriels studie (Gabriel 2015). De har også beskrevet hvordan disse faktorene henger sammen og gjensidig påvirker hverandre. De bruker dette for å beskrive et «sosialt design», en modell for å jobbe proaktivt/konstruktivt med å forebygge fattigdom.

Formålet med denne studien var å skape en modell for å utforme nye og forbedrede løsninger for et viktig sosialt problem i Japan som involverer det høye antallet NEETS. De mentale modellene til ulike interessenter ble integrert i en systemstruktur eller kausal sløyfe-modell (CLM) for å utvikle en forståelse av sammenhenger og mønstre blant

komponentene i modellen. Modellen ble brukt til å identifisere hovedsakelige poeng og systemiske inngrep som kan hjelpe til med å løse NEET-problemet. Bayesian Belief Network (BBN) modellering ble deretter brukt for hver av de identifiserte hovedpoengene, til å designe en integrert systemisk styring og operasjonsplan for å adressere NEET-problemet, som ennå ikke har blitt adressert i Japan. System-modellene (CLM og BBN) ble bygd inn i Evolutionary Learning Laboratory for å skape et syklisk sosialt design der løsningene kan implementeres. (Oversatt etter Kiura et al, 2014).

Man har med andre ord brukt en slags «Living Lab» metodikk til å teste årsakssammenhenger og tiltak, en metodikk ikke ulik den som denne rapporten bygger på.

Dette studiet kan være interessant for alle som vil forske nærmere på dette sakskomplekset. Vi vil her gjengi et par av hoved-modellene (Figur 3 og 4).

Figur 3 Interne og eksterne faktorer som påvirker mestringsevne (motiverer NEETs). Etter Kiura et al, 2014.

Vi ser av Figur 3 at sosiale evner og kommunikasjonsevner er vesentlige for å bygge opp en mestringsevne. Sosiale aktiviteter bidrar til å bygge opp disse grunnleggende evnene. Med andre ord vil det å få opp deltakelsen i sosiale aktiviteter, gjennom oppveksten, være en sentral faktor i å unngå «NEET»-tilværelsen. Hvordan gjør man det? Studiet gir et svar her også (Figur 4).

Å sørge for at kommunen har et rikt tilbud av sosiale aktiviteter, som har en form som inkluderer alle eller så mange som mulig, blir dermed en svært god investering i fremtiden for samfunnet, og for det enkelte individet.

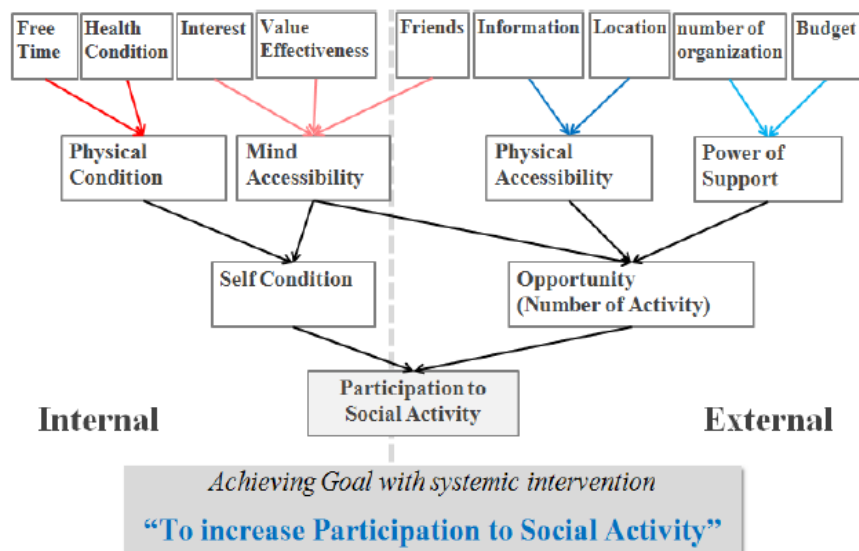

Figure 9. Element structure for participation in social activities

Figur 4 Hva øker deltakelse i sosiale aktiviteter i oppveksten? Etter Kiura et al, 2014.

Forprosjektet til SAMBA-skole

UiA foretok en generell intervjuundersøkelse, som fokuserer på årsaker og veier inn i barnefattigdom (Thorød 2017). En oppsummeringsrapport fra denne undersøkelsen ligger som vedlegg 1 til denne rapporten. Under skal vi derfor bare gjengi noen sentrale funn fra arbeidet.

Intervjuundersøkelsen ble gjennomført i perioden januar til april 2017. Prosjektdeltakerne fra hver kommune ble bedt om å rekruttere inntil fire familier som sa seg villige til å la seg intervju. Deretter skulle intervjueren tilfeldig trekke ut to familier og intervju et barn og en voksen i disse familiene. Hensikten med denne prosedyren var at det bare var intervjueren som ville vite hvem informantene var.

Det endelige utvalget består av ni foreldre, inkludert ett ektepar. Av disse var det sju kvinner og to menn i utvalget. Fire barn/ungdommer i alderen 12 – 17 år, to gutter og to jenter, lot seg intervju. Av de voksne var en person i arbeid, sju hadde forskjellige NAV-ytelser, inkludert to uførepensjonister. En hadde noe supplerende arbeidsinntekt ved siden av sin ytelse. Tre av informantene hadde bakgrunn som innvandrere og en av disse deltok i introduksjonsprogram. Tre informanter var huseiere, de øvrige leide bolig.

Funn og anbefalinger

Det er ikke uvanlig at foreldre beskriver seg selv som fattigere enn det barn gjør (Sandbæk & Pedersen, 2010). Det samme kan det tyde på i intervjuene med ungdommene som lot seg intervju her. Det er hverdagslivet og dets begrensninger som er i fokus, og da er det

ikke primært penger de unge snakker om. I foreldrenes fortellinger er situasjonen snudd. Her er økonomien en underliggende gjenganger.

Det er påfallende mange av barna i familiene som har hatt kontakt med hjelpetjenester og viser tegn til psykososiale vansker. Flere synes å ha falt ut av fritidsaktiviteter. Fortellingene om vennskap er også varierende. Dette kan ha årsaker knyttet til bosted og begrensede alternativer både av aktiviteter og venner, men det kan også bety at det ligger ekskluderende mekanismer bak som kan relateres til manglende økonomiske ressurser. I en analyse av sammenhengen mellom økonomi og helse hos ungdom sier Elstad og West Pedersen (Elstad & Pedersen, 2012) at selv om unges subjektive helse påvirkes negativt av svak familieøkonomi er dette en indirekte påvirkning som antakelig er relatert til både den økonomiske knappheten, stressa familierelasjoner og begrensninger i sosial deltakelse. Slike forhold er det verd å se videre på også i vårt materiale.

Selv om mange foreldre forteller om aktive handlinger for å komme ut av lavinntekts-situasjonen synes flere å være havnet i negative spiraler og til dels fattigdomsfeller. Dette gjelder spesielt de som har bosatt seg i utkantstrøk med svakt arbeidsmarked. Det er derfor viktig å også ha fokus på de strukturelle forholdene i kommunene, i tillegg til å jobbe med tiltak direkte mot følger av barnefattigdom.

Funnene i denne før-studien forteller om veier inn i fattigdom, håndtering av økonomi og opplevelse av kontakt med NAV. Inklusjon og eksklusjon blir tematisert både for barn og voksne. Skolen som sosial arena er mer i fokus enn faglig fungering, og her kommer problematikk knyttet til indirekte utgifter i skolen fram. Flere av barna i familiene har eller har hatt kontakt med hjelpetjenester. Som i andre studier av lavinntektsfamilier kan det tyde på at økonomien blir en katalysator som kan utløse vansker på flere områder, både materielt, sosialt og helsemessig. Dette vil bli behandlet grundigere ved videre analyse av materialet. Strukturelle forhold knyttet til boligforhold, arbeidsplasser, transport, tjenester og fordeling er viktig å fokusere videre på.

Men dette før-studiet danner et grunnlag for videre analyser, skal vi i neste kapittel beskrive nærmere datainnsamlingen i hovedprosjektet.

4. Inspirasjon og data

Datainnsamling i hovedprosjektet

Høsten 2017 ble fire intervjuer med ansatte ved skolene i fire av de ni kommunene gjennomført. Intervjupersonene ble rekruttert blant rektorer, sosiallærere, kontaktlærere, miljøarbeidere, helsepersonell, herunder ansatte i stillinger med spesielt ansvar for å følge opp risikoutsatte barn, for eksempel drop-outs.

Forskerteamets hensikt med disse intervjuene var å kartlegge hvordan skoler generelt ser sin rolle i samfunnet. Spesielt ville vi se hvordan skolen ser på sin rolle når det gjelder å motvirke følgene av barnefattigdom, slik at levekår og barns sjanser for å lykkes i samfunnet, utjevnes. Under gis en fremstilling av de viktigste tilbakemeldingene, uten å fremheve særtrekk ved noen bestemt skole.

Vi treffer et skolevesen i rask omstilling. Det psykososiale miljøet i skolen er kommet i fokus som aldri før. Elever med fysiske eller psykiske helseutfordringer kan få det vanskelig senere i livet hvis de ikke blir sett og hjulpet. Og problemet kan forsterkes når familier sliter med økonomiske utfordringer. Bevisstheten om betydningen av dette; livskvalitet og helse for barns skolegang og senere inntreden i arbeidslivet, er stor blant personell i skolen. Derfor ønskes reformer og tilbud om støtte til å opprette nye stillinger knyttet til arbeid med barn og unge som trenger hjelp, velkomment.

Det stilles spørsmålstegn ved noen aspekter ved nyordninger slik som paragraf 9A i Opplæringsloven, men det store, omforente bildet, er at dette går seg til og at det nå skapes rammer og trygghet for de ansatte slik at de lettere kan håndtere problemer som oppstår i skolemiljøet, slik som mobbing og ekskludering. En fare, slik vi ser det fra forskerteamets side, ligger i å eventuelt kun jobbe med slike problemer (selv om det er viktig nok i seg selv). Det er viktig at det også brukes tid, penger og ressurser på positive tiltak som virker generelt forebyggende og helsefremmende i skolen.

I alle skolene/kommunene finner vi at det er knyttet bånd mellom skole og fritidsaktiviteter. Her ligger det muligheter for å ytterligere forsterke det arbeidet som allerede spirer. Vi viser her også til avsnittet under der vi går nærmere inn på noen konkrete tiltak knyttet til inkludering og miljøarbeid. Det vil alltid være en risiko knyttet til dette, og det vil skje at noen faller utenfor, selv med de beste tiltakene på plass. Men lykkes man i å få de aller fleste i arbeid, bare i ett prosentpoeng mer enn i dag, er samfunnsgevinsten enorm. Og denne gevinsten kommer først og fremst kommunene til gode. Investeringer i barns skole- og oppvekstmiljø kan altså gi svært god avkastning økonomisk for samfunnet.

Et godt skole- og oppvekstmiljø er ikke sideordnet med det pedagogiske, men et fundament, en forutsetning for å lykkes, også pedagogisk. Kommunene bør gå igjennom

hva man har av tiltak for alle barn eller unge i en aldersgruppe (universelle), gruppevis (selektive) og individuelle ('indikative') tiltak og beredskaper for å skape en helse- og livskvalitetsfremmende skole og oppvekst, i forhold til alle aldersgrupper (i barnehagetrinnene, barneskole og ungdomsskole). Under presenterer vi en liten kartlegging av hvilke tiltak de ni kommunene har.

En forutsetning for å lykkes med iverksettelse av særlig individuelle tiltak, er et godt samarbeid på tvers av etater, for eksempel mellom skole, helsearbeidere, familiene og NAV. I noen grad er også Politiet og spesialhelsetjenestene inne i bildet. Det generelle bildet er at samarbeid på tvers, tverrfaglig, oppleves som bra, blant våre intervjupersoner. Det synes her å være noe unntak for samarbeid med sykehuset (Abup), noe som nok i stor grad, fra sykehusets side, skyldes hensyn til lovfestet personvern. På dette siste punktet kan man kanskje bli flinkere til å dele generell, anonymisert kunnskap om hvordan for eksempel barn og unge med spesielle diagnoser bør bli tilrettelagt for i skolen.

To av forskerne i teamet har sin forskerutdannelse innenfor informasjonssystemer. For disse har det vært av særlig faglig interesse å se på hvorvidt dokumenter og dokumentsystemer understøtter arbeidet med barnefattigdom. Her finner vi at mer forskning trengs på hva som oppleves som nyttig av skolens egne ansatte. Eksempelvis har Grimstad kommunes "Plan og rutiner for elevenes psykososiale skolemiljø" blitt meget godt mottatt. Slike planer skaper trygghet og gir grunnlag for mestringsfølelse i arbeid med problemer som ofte er sammensatte og vanskelige.

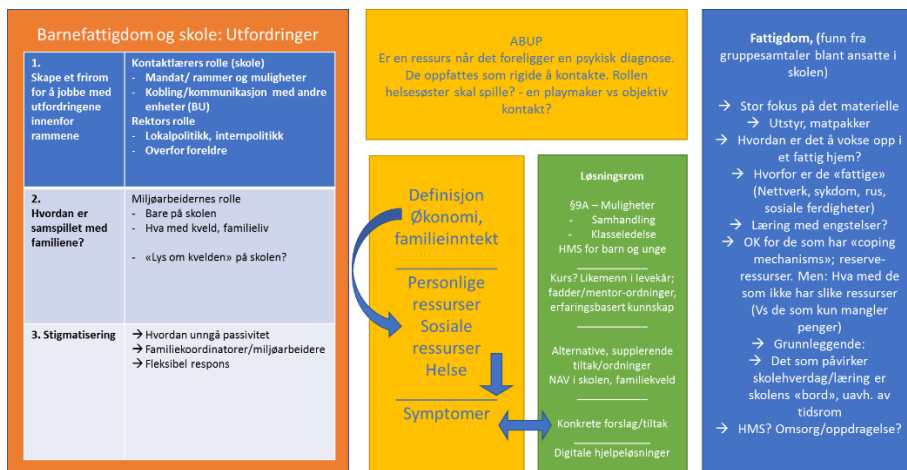
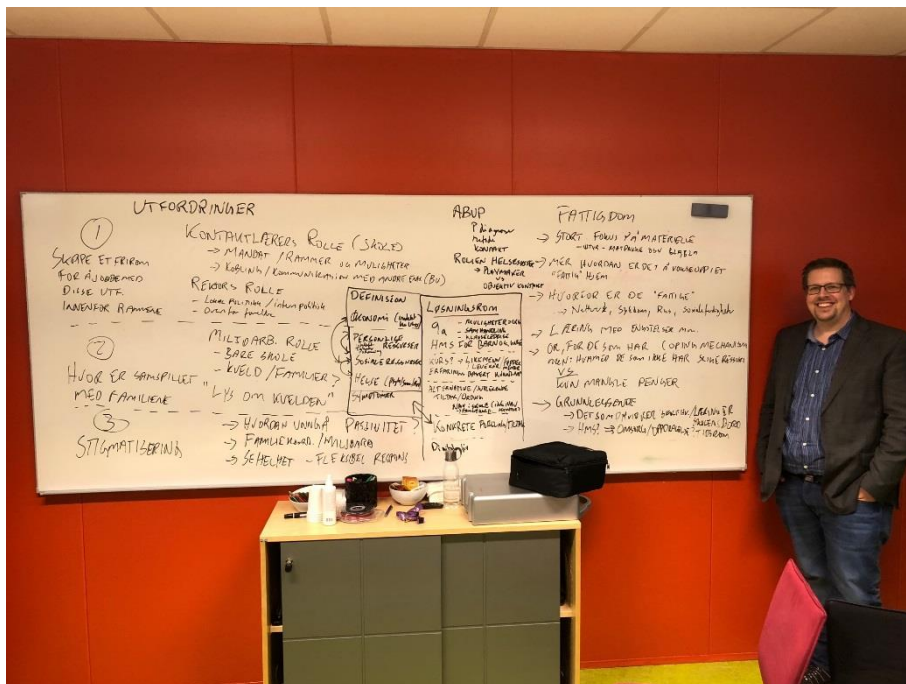
Krav til kvalitet i forvaltningen betyr at det ofte må utfylles skjemaer rundt arbeid med ulike saker. Vi har i denne rapporten ikke gått tungt inn på hva som ligger i disse skjemaene og rutinene. Det er noe uvisst for oss forskere, i hvilken grad oversikt over løsninger og tiltak er integrert med rubrikker og spørsmål i slike skjemaer. På kort sikt tror vi at behovet for etterutdanning av personell i skolen og i tilgrensende etater innenfor helse og omsorg fortsatt er stort, og at det bør legges til rette for at det er rom for dette. Kombinert med slik etterutdanning, kan de ansatte være en viktig ressurs, sikkert den viktigste, i arbeid med tjenstedesign og tjenesteinnovasjon. Man bør jobbe tverrfaglig, slik at nye tiltak og tjenester ser dagens lys som "tetter hullene" i samfunnets tilbud til alle barn og unge, også fra familier med ulike ressurs-mangler.

En gruppe som kommunen må ha økt oppmerksomhet i forhold til, er de som er i en gråson mellom lette og tunge sosiale, kognitive eller helsemessige utfordringer; barn med ulike former for utviklingsforstyrrelser. Dette er diffuse og sammensatte saker, som det det kan være vanskelig å identifisere. For eksempel kan disse barna ofte gjøre det relativt bra på skolen. Disse gruppene kan likevel få problemer med å komme i fast arbeid. Hvis familien disse "gråson"-gruppene kommer fra, har sosiale, kulturelle eller økonomiske utfordringer, kan det være vanskelig for disse gruppene å få søkt passende hjelp selv. De kan trenge en "venn" som er deres agent i forhold til "systemet". Ordninger

som Los-koordinator, eller familiekoordinator (som for eksempel i Kristiansand er plassert i NAV) gir familier og individer råd og støtte og baner vei inn til de rette ordningene.

Refleksjoner etter den første intervjurunden

Basert på funn fra intervjuer og analyser våren 2018, satt vi opp noen «knagger» for det videre arbeidet. Figur 5 og 6 under, illustrerer disse.

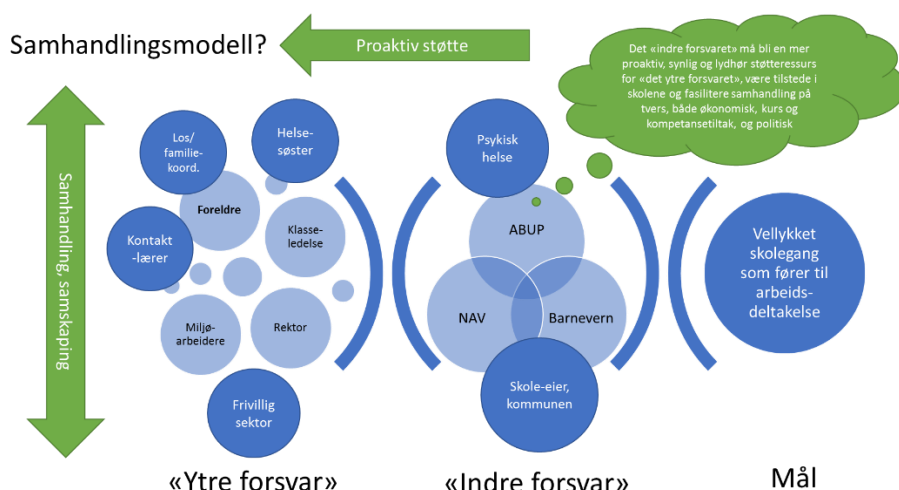
Figur 5 «Bildet», midtveis i prosjektet

Et generelt inntrykk etter reisene vi har hatt, er at skolefolk er samvittighetsfulle, og tar personlig ansvar for å fylle gapene i systemet. Man har en «her og nå» - innstilling til problemer som dukker opp, og løser disse om nødvendig med egne private ressurser. I noen grad knytter problemløsningene seg til symptomer.

En viktig endring eller reform som vi blir kjent med, er §9A i skoleloven. Den utløser en registrerings- og handlingsplikt ved uønskede hendelser i skolen; konflikter og mobbing. §9A har ført til mange henvendelser til Fylkesmannen (som er klage og ankeinstans); hvordan skal dette praktiseres?

I forhold til barnefattigdomsproblematikken har vi en utfordring; «våre» klienter kan befinne seg på begge sider av en mobbekonflikt, og av og til bytte på rollene. Og mobbing kan sees på som nok et symptom, heller enn en årsak til problemer.

Årsaksbildet til følgeproblemer av barnefattigdom synes å knytte seg til mangel på: personlige ressurser, sosiale ressurser og helse (somatisk og psykisk). Alle disse faktorene påvirkes av familiens økonomi og sosiale status. Det finnes en rekke instanser som kan hjelpe barnet. I første skanse finner vi selvsagt foreldrene. Men hvis de har nok med egne problemer, eller ikke har evne eller mulighet til å mobilisere et «forsvar» for ungenes skolegang, så har vi også andre ressurser: Rektor, Kontaktlærer, Sosiallærer, miljøarbeidere, Los koordinator/familiekoordinator, mfl. Men disse må ha kompetanse til å oppdage unger som trenger bistand, og kompetanse og metoder for å sette inn fleksibel hjelp der det trengs.

Figur 6 Indre og ytre «forsvar» for vellykket skolegang

En del av løsningen synes å være at det «indre forsvaret» (figur 6), de ressursene som trer inn når det ytre forsvaret bryter sammen, må bli mer proaktivt, og styrke det «ytre forsvaret» i skolehverdagen. En måte å gjøre dette kan være å arrangere familiedager på skolen der hjelpeapparatet stiller opp og informerer. Dette kan følges opp med at man får steder der alle i systemet kan ta direkte kontakt og få svar på spørsmål og bekymringer. Samhandlingen kan understøttes av et felles HMS-system. Det må etableres rutiner for informasjonssikkerhet.

Temamøter i SAMBA-Skole

Prosjektet har avholdt en rekke samlinger i prosjektperioden. I tillegg til å fungere som en møte- og diskusjonsarena for de faglige kontaktene på folkehelse og skole i de deltakende kommunene, har vi hatt fokus på ulike temaer relatert til prosjektet. Et eksempel på dette var møtet 15.12.2017 på UiA campus Grimstad, der temaet var «Grimstad kommunes arbeid med psykososiale miljø i skolen», presentert av rektor Dineke Heck Tingstvedt. Punkter som ble tatt opp og gjennomgått under dette var:

- Bakteppe: Formålsparagraf, overordnet del av læreplan
- Bruk av §9a i hverdagen – endringer i lovverk
- Bruk av skjema for observasjoner/hendelser
- Arkivering og innsyn
- Innvirkning på skole-hjem relasjoner
- Innvirkning på systemer
- Innvirkning på årshjul med møter
- Politisk forankring av planer og rapportering på oppfølging av handlingsplan + rapportering av status i forhold til hendelser/observasjoner (statistikk e.l.)

Slik har også SAMBA skole-prosjektet bidratt til kunnskapsbygging og -spredning i deltakende kommuner, og essensen av denne kunnskapen kommer også frem i denne rapporten. Andre temamøter, til gjensidig inspirasjon og oppfølging, handlet blant annet om sammenliknbare prosjekter i andre kommuner, for eksempel Nye Mønstre – Trygg Oppvekst i regi av Kristiansand Kommune. En allmen erkjennelse er at tiltak mot følgene av ulikheter og barnefattigdom med skolen som arena må lokal-tilpasses. Et slagord for dette som ble fremført i samlingene lød: «Klokt hode, varmt hjerte og lokale briller».

Tiltaksoversikt i kommunene/skolene

I dette avsnittet gir vi en oversikt over hvilke tiltak som finnes i de deltakende kommunene med relevans for vår tematikk. Alle de åtte kommunene som er med i prosjektet ble bedt om å levere inn en kort oversikt over tiltak for å utjevne levekårsforskjellene hos barn i skolen. Det ble bedt om en kort oversikt over relevante/tilstøtende tiltak på barne- og ungdomsskole som har befatning med målgruppa. Vi ønsket en oversikt over aktive eller planlagte tiltak (vi går ikke tilbake i tid). For hvert av tiltakene ønsket vi kommunene skulle skrive kort om tiltaket, hvilken målgruppe det rettet seg mot og hvem som har ansvar for tiltaket. Tiltakene er kort presentert i tabellen under:

Tabell: Tiltaksoversikt

Kommune/Kategorier av tiltak	Universelle tiltak	Gruppetiltak	Individuelle tiltak
Gjerstad	<p>Zippys venner. Programmet blir brukt fra 1.-4. klasse. Et tiltak for å jobbe systematisk med å fremme god psykisk helse og et godt psykososialt miljø på barneskolen. Ved å la barna være med å påvirke det som angår dem, lærer de å tro på seg selv og egne styrker.</p> <p>MOT. Program ungdomsskolen. Mot utvikler robust ungdom, som inkluderer alle. MOT s visjon er å skape et tryggere og varmere samfunn.</p>	<p>Kjærlighet og grenser. Tilbys alle familier som har barn i 7. klasse. Mål for opplegget er bl.a. å styrke beskyttende faktorer når det gjelder psykiske helseplager og veilede foreldre i forkant av ungdomstida, styrke samarbeidet med familiene.</p> <p>«Vi bryr oss - SAMMEN for barn og unge» Tverrfaglig satsingsområde initiert av Borgestadklinikken gjennom «Barn i Rusfamilier». Gjerstad kommune har utvidet dette satsingsområde til å gjelde barn som bekymrer.</p> <p>Ung Aktiv. Målgruppe 3.-4. klasse. Kartlegge barn som ikke deltar på fritidsaktiviteter. Jobbet sammen med familiene for å få barna det gjelder med på en ønsket aktivitet.</p>	<p>Kiwanis-modellen. Fadderordning for å hjelpe barn og unge som lever i familier med økonomiske utfordringer etc. i lokalsamfunnet, til å kunne delta på aktiviteter ol.l. på lik linje med andre, samt frivillig drevet bruktbuikk, hvor inntektene fra salget går til å hjelpe barn og unge i lavinntektsfamilier. Her kan nabo'n, treneren, venner osv. ta kontakt og gi et lite hint.</p> <p>FUN 365. Gratis lavterskeltilbud. Barn og unge, 0-16 år som av forskjellige årsaker ikke får denne typen opplevelser ellers, gjennom søknad kan delta på aktivitetsweekend, både egne barneleirer og familieleirer, gjennom KilandSenteret.</p>
Vegårshei	<p>Verdensdagen for psykisk helse. En dag 10ende trinn.</p> <p>Folkehelseprogram. Kommunen deltar. BTI.</p> <p>Smart oppvekst. Barnehagen. opplegg rettet om å styrke sosial kompetanse. Fokus på ressurser og robuste unge.</p>	<p>AKTIV365. Trivselsprogram for mellomtrinnet i storefriminutt. Aktiviteter to ganger i uka.</p> <p>Prosjekt stat.ped. Barn med adferdsproblematikk. Samarbeid mellom stat.ped, PPT, Fylkesmannen og Vegårshei kommune. Tilrettelegge for at alle skal ha et trygt og godt skolemiljø.</p>	<p>FUN 365. Se beskrivelse over. Ressursteam. Tverretatlig SLT modell.</p>
Risør	<p>Økonomisk rådgivning. Barnehage, skole og helse formidler kontakt med NAV.</p> <p>BTI. 0-18 år.</p>	<p>Kjærlighet og grenser. 7. klasse. Rusforebyggende program over 7 uker, elever og foreldre.</p> <p>Prosjekt: Fra minus til pluss. Kurs i hverdagsøkonomi for kommunens innbyggere.</p> <p>ICDP foreldreveiledning. 0-18 år.</p>	<p>FUN 365. Se beskrivelse over.</p> <p>Spe- og småbarns-team. 0-5 år. Tverrfaglig drøftingsforum og konsultasjoner med psykolog fra ABUP i helsestasjonen. For familier, barnehage og helsestasjonen.</p> <p>Oppvekstforum/SLT-modell. 16-21 år.</p> <p>Kiwanis-modellen. 0-18 år. Støtte til kjøp av utstyr, medlemskontingent mm.</p>
Tvedestrand	<p>SAPH. Skolen som arena for barn og unges psykiske helse.</p>	<p>BIR. Barn i Rusfamilier. Borgestadklinikken.</p>	

Veilederkorpset 2016.

Veileder skoler og skoleeier på skoleutvikling.

Felles samtykkeskjema. Fokus tidlig innsats og tverretattlig samarbeid.

Trivselsleder i skolen.

Birkeland	Tverrfaglige råd. For alle ansatte som arbeider med barn og unge.	Morilgrupper. Barn 4.-7.trinn. For barn i familier med psykisk sykdom og belastning. Skal bidra til mestring. Barn med to hjem. For barn som har opplevd samlivsbrudd. Skal bidra til god bearbeiding. COS-P (Circle of security parenting). Tilbys foreldre i barselgruppe/Kveldskurs foreldre til barn 1-6 år. Tilknytningspsykolog, samspill foreldre/barn. ICDP. Foreldreveiledningsprogram for foreldre med minoritetsbakgrunn.	FUN365. Se beskrivelse over. Ungdomslos. Ungdom 14-23 år. Skal forebygge drop-out i skolen. Kjernegrupper. Ungdom 10-18 år med en utfordrende livssituasjon som begår/eller kan forventes å begå lovbrudd. Familieteam. Tilbud foreldre 0,5 time pr uke. Foreldreveiledning. Fattigdomsmidler. Gis vanskeligstilte barn og ungdom til fritidsaktiviteter.
Åmli	Overgangsmøter. 4.-5. trinn/7.-8. trinn. Samarbeid mellom kontaktlærer, sosiallærer, rådgiver. Åmli skole. Ressursteam. Samarbeid mellom skolen og skolens samarbeidspartnere. Fokus tidlig innsats.	Kjærlighet og grenser. Barn/familier 7. klasse. Forebygger rus/foreldrenettverk/styrker samarbeid hjem-skole.	Samtale med sosiallærer. 1-10.trinn. Etter behov. LOS-prosjektet. Elever 14-23 år elever som står i fare for å falle ut av skolen. Utstyrsbank. 1.-10. kl. Gratis utlån av diverse utstyr. Plassert i skolen som har ansvar for utlån.
Iveland	Familieteam. Drøftingsforum, tverrfaglig helsestasjon. For familier, skoler, barnehage. Økonomisk rådgiving. Se omtale over.	Trygg tidlig. 0-6 år. Foreldreveiledning helsestasjon. Elevtjenesten. Grupper av elever/enkeltelever. Akutte problemstillinger. Trygg oppvekst. 0-16 år. Modell for hvordan fanger opp og hjelper risikoutsatte barn. Kjærlighet og grenser. Se omtale over.	FUN365. Se beskrivelse over. Kjernegruppe. Tverrfaglig individrettet samarbeid rettet mot risikoungdom. SLT. Ungdom som er i fare for å droppe ut av skolen.
Grimstad		Jentesnakk. Gruppetilbud på ungdomsskolene. Miljøarbeider og helsesøster på ungdomsskolene tilbyr samtalegrupper for jenter på 10. trinn. Det er fokus på selvfølelse, kommunikasjon, hvordan ta vare på seg selv, vennskap og ulike typer press.	FUN365. Se beskrivelse over. Opplevelseskort. Opplevelseskortet består i at barn/unge fra familier med lav inntekt får muligheten til å delta på aktiviteter og kulturopplevelser gjennom et antall gratisbesøk sammen med ledsager på en rekke

---

Barn i to hjem. Tilbud til elever på 9. trinn som har opplevd samlivsbrudd v/Helsesøster og sosiallærere. De får snakke sammen og dele erfaringer, motta støtte, veiledning og råd fra hverandre.

---

steder i Grimstad og omegn.
Eks. kino, dyreparken, svømmehallen, teater.

Tiltakslisten over er nyttig for å få en grov oversikt over tiltakene i kommunene. Den er kun basert på innrapporterte tiltak, og det varierte noe mellom kommunene hvor bredt de valgte å rapportere. Det er verd å nevne at de lovpålagte tjenestene som alle kommuner skal ha ikke er tatt med her. Vi har heller ikke valgt å regne med tilbud som de aller fleste har og som blir regnet som en del av skolen for eksempel: førskoledag, fadderordning, leksehjelp, lunsj i kantina en gang i måneden, andre mer generelle ting, som: kurs for flyktninger i kultur, roller etc., sinnemestringskurs, for å nevne noen eksempler. Dette for å få fokus på fattigdomsproblematikken og gjøre det litt sammenlignbart mellom kommunene.

Tabellens innhold taler for seg selv. Vi finner at tiltakene fordeler seg ganske jevnt mellom universelle, gruppe og individuelle tiltak (U=15, G=20, I=21). Mens både de universelle- og gruppetilbudene har et stort innslag av forebygging av levekårs-/fattigdomsutfordringer, knytter de individuelle tiltakene seg oftest til reparasjon/korrigerende.

Nye Mønstre – Trygg Oppvekst

Dette prosjektet som er startet på initiativ fra Kristiansand kommune, er etter hvert utvidet til en rekke kommuner, blant annet noen av «SAMBA»-kommunene. Nye mønstre - trygg oppvekst prøver ut en modell med familiekoordinatorer og "Familiens plan" til familier som strever med lav inntekt. Familiekoordinatorer organiserer hele innsatsen for hele familien. "Familiens plan" er en plan for å jobbe sammen og hvordan målene nås. Tolv kommuner er med, og kommunene forsker (blant annet sammen med NORCE) på resultatene for finne de beste mulige måtene å hjelpe på. (kilde: kristiansand.kommune.no/tryggoppvekst, avlest i April, 2020).

Noen utvalgte tiltak mot blant annet følgene av barnefattigdom

Forskerne gjennomførte en ny runde med intervju samtaler i kommunene, våren 2018. Dette var en kartlegging av noen utvalgte tiltak som pekte seg ut i kjølvannet av skoleintervjuene høsten før:

- Arbeid med psykososialt miljø i skolen, og paragraf 9A
- Integrering av migrasjonsfamilier og samarbeid Helsestasjon – flyktningetjenesten – NAV og skole
- Biblioteksklubb for 5-7 klassinger
- Trygg Tidlig – Opplæring av foreldre og barnehagelærere – Med sikte på om dette er noe å se på, for skolen

Vi vil her gjengi et sammendrag av funnene. Denne gangen finner vi det med noen unntak, vanskelig å anonymisere intervjuene helt, men vi har klarert innholdet med våre kontakter. De to første kommer som et resultat av sentral politikk, og nye offentlige regler og retningslinjer. Det vi gjengir her, er eksempler på lokale gjennomføringer av sentrale tiltak. Vi ser her at lokale myndigheter, fortolker, og legger til eller forenkler aspekter når disse sentrale retningslinjene skal omsettes i praksis, ofte på en god og profesjonell måte. På den måten legger kommunene og kommunens ansatte ny verdi til tjenestene.

Statlige og sentrale tiltak mot følgene av blant annet barnefattigdom, har en tendens til å fokusere på problemløsning og reparasjon, ettersom den offentlige forvaltningen har særlige plikter her. Man kan si at problemløsning og reparasjon også virker forebyggende på mange måter, blant annet gjennom å løse problemer før de vokser og blir større (her også bokstavelig talt!). Men det ligger et stort mulighetsrom for kommunene i å designe nye tjenester som virker forebyggende. Vi vil her se på et par eksempler på slike tiltak; Trygg Tidlig og Biblioteksklubb. Vårt inntrykk er at disse kommer til nærmest som en form for institusjonelt entreprenørskap; engasjerte enkeltpersoner i kommunen ser ikke bare et problem, men har også ideer til mulige nye løsninger! Vi tror kommunene kan ha glede av å oppdage eller oppfinne flere slike tiltak, gjerne i samarbeid med private og frivillige krefter (jfr. Kommune 3.0).

Mye tid og ressurser i offentlig forvaltning går med til å styre og samle data fra familier og barn/unge med problemer. Hva hvis de samme ressursene ble brukt mer fleksibelt, og mer på tjenestemottakernes egne premisser? Da hadde antagelig ting blitt prioritert annerledes og man kunne få til virkelig endringer i mange folks liv. I Storbritannia er det gjort forsøk på mer brukerstyrte programmer for velferd og levekårsutjevning. Målet er her å få til varig endring i familiene. Dette kan være verd å se nærmere på. Google gjerne Hillary Cottam som var på Arendalskonferansen om "Fremtidens kommuner" (2017)¹ og "Relational Welfare". Men dette må gjøres på en langsiktig levedyktig og økonomisk bærekraftig måte, slik at det ikke blir programmer som lever en stund, og så dør ut.

Arbeid med psykososialt miljø i skolen, og paragraf 9A i Opplæringsloven Grimstad skole, møte våren 2018

Grimstad kommune har laget detaljerte rutiner med maler som skolen kan fylle ut. Det er laget et felles ordensreglement for alle skoler, vedtatt av kommunestyret. Det er nytt! Og det er ganske kraftige endringer, som å kommuniseres med foreldre. For eksempel Grimstad skole var ikke mobilfri. Det måtte endres, bruk må skjules.

---

¹ Finnes på YouTube, Arendalskonferansen – Fremtidens kommuner

Rutiner og maler: Det er tomme maler, men med ganske mye utfylt. Vi reagerte her på noen av ordlydene (som unyanserte), men det er ikke noe å gjøre med det, for eksempel «unfriende» på Facebook kan være mobbing, en krenkelse.

Planen for det psykososiale skolemiljøet er et fremskritt i det store og hele. Noen tilpasningsmuligheter er det for den enkelte skole. Men mindre enn vi hadde ønsket. Det er positivt at det ikke bare er snakk om ikke-/negative ting. Det skal også legges til rette for (helse og miljø-) fremmede (positive) tiltak.

Når det gjelder faglig utvikling er det ikke noe nettverk på tvers av kommuner (utenom SAMBA) men på tvers av skolekretser i kommunen. (Det er mye man kan lære av hverandre: positivt så vel som negativt).

Basisteam er de som jobber «ute» i familier (innhenter tillatelse fra foresatte, det er ikke lov å diskutere saker «anonymt»). Ressursteam består av Sosiallærer pluss PPT. De har ikke særlig kontakt med NAV, men med bo-veiledertjenesten. Basisteam har ansvarsmøter.

Når det gjelder misforståelser, så savnes det et filter. Skolen skal jo også frembringe robuste barn! Med «curling-foreldre» kan det diskuteres om man tåler litt støy rundt seg? Hva forventer/kan skolen forvente av foreldre/foresatte? Kommunikasjon er nøkkelen, man prøver å snakke fornuft først – foreldre – barn – kontaktlærer (PPT er ikke inne med mindre barna går der). Ellers får man flere saker til Fylkesmannen som lett kan føre til overdramatisering.

Hva med Livsmestring som «fag» i skolen?

Timer med elevrådsarbeid, og med kontaktlærere er tatt vekk, til fordel for annet. Men Grimstad er en MOT-kommune. Det er bra! Der er sosial robusthet et tema (også før elevene fyller 13). Ellers er fler og fler jenter i ABUPs behandling. De kan ha tilstander som fører til høyt fravær på grunn av angst o.l. Det kan også føre til hendelser. Er det da 9A-saker? Eller en diagnose? Kommunen har ellers ambulerende team med sosionom og vernepleier evt. eksperter (psykolog/psykiater). De er vanskelige å få i tale. ABUP selv har meget høyt sykefravær og dermed ressursmangel. Arkivmessig bruker skolen en perm i skuff, ellers funker det ikke. Pub 360 skal ha en elevmappe, ifølge jurist, men der har ikke lærer tilgang! De som har tilgang er ledelse, sosiallærer og spesialpedagogisk koordinator. Kontaktlærer har ikke tilgang, men kan gis tilgang til en og en mappe av gangen. Pub 360 er ikke tilpasset skoler. Handlingsplan ligger på Personal – felles.

I en «triage» (bestemme alvorlighetsgraden av en hendelse), må man bruke profesjonelt skjønn. Man må også skrive om samtaler med foreldre. På 9A-saker som ikke er avsluttet, kan man notere elev-navn. De renses ut etterpå. I 9A-saker er alltid foreldrene inne. Det skal være lav terskel for å ringe, slik at det skal virke forebyggende. Et beredskapsteam i

kommunen er under utredning, i tilfelle skolen står helt fast. Planen er skrevet for de som opplever krenkelser, og for fylkesmannen. Den er et stort fremskritt! Det som mangler, er en oppfølgingsplan for «mobberne».

Rektor leder basisteam-møter, de helseansvarlige deltar, sammen med ressursteam og PPT. Det er mange «Ikke-saker» som henger videre i systemet. Når det gjelder helse og skole-samarbeidet så har helsesøster taushetsplikt. Helsesøster avklarer med barnet hva hun kan si. Men hvis kontaktlærer tar et initiativ, er de i informasjonssløyfen, som part i saken. Grimstad har to kontaktlærere i hver klasse. Noen er til stede på begge utviklingssamtaler, 1 gang i halvåret.

Rektor har pleid å foreta en 'skolevandring'. Skolen har samarbeidet med helsesenteret i Kristiansand og med lærerutdanningen ved Universitetet i Agder. I Skoleovertakelsesuken (hvor elevene styrer...) Får elevene selv prøvd seg: Hva er klasseledelse?

Vil BTI endre på noe av rutinesystemet?

Også her vil det bli laget en handlingsplan, lokalt tilpasset. Men det er ganske nytt og vil ta tid. Arendal har fått statsstøtte til en prosjektlederstilling som skal jobbe med BTI, «på tvers» av siloer. Asker kommune har laget en Velferdslab.

<https://www.asker.kommune.no/om-asker-kommune/innovasjon-i-asker/innovasjonsprosjekter/asker-velferdslab/>

Integrering av migrasjonsfamilier og samarbeid Helsestasjon – flyktingetjenesten – NAV og skole. Risør, våren 2018

For å se nærmere på samhandling mellom Helsestasjon – flyktingetjenesten – NAV og skole, dro vi til Risør og hadde et gruppeintervju med representanter for disse tre tjenestene.

Intervju med tre deltakere som representerte helsestasjonen, flyktingetjenesten og NAV i Risør. De opplever en stor utfordring med gjeld i forbindelse med familiegjenforening og i forbindelse med å vente på familieforening (sender penger til familien i hjemlandet). Gjelden bygger seg opp på toppen av det de skylder fra flukten. Alt av gjeld er utenom norske banker. Familiene sliter økonomisk. Kanskje de bare har kr 15000 i måneden for hele familien. Det blir masse oppfølging av det. Flere blir fristet til skilsmisse, så de kan få mer stønad. De økonomiske utfordringene gjør at de mister ære og venner, med mye krangling på grunn av forventinger til Norge.

50 % som har en økonomisk utfordring er innvandrere. Mange forventninger og de må lære å bo her. Det er mye som koster mindre der de kommer fra. De har introprogram på 2 år. Noen andre kommuner som har ansvar for de, men når de flytter hit så må alt ordnes – Barnehage (frivillig), skole, nav og helsestasjon, kontantstøtte.

De som venter barn får oppstartsamtale med jordmor og flere konsultasjoner. Her blir de også spurt om jobb og utdanning. Hvordan de tenker i forhold til at det kommer et barn. De snakker om at foreldrene må endre holdninger til økonomi og forbruk. Et eksempel: De kommende foreldrene hadde ikke jobb, begge var på økonomisk sosialhjelp. Kostholdet bestod i å gå på bensinstasjon for pølse til middag og de ventet barn. De tenkte på å flytte fra hverandre for å få mer penger. Helsestasjonen brukte tankekart for å finne ut av hvordan dette skulle gå. De trengte å lære å styre penger selv. De gikk med en bærepose før dette til NAV for å få hjelp til å betale regningene. De synes det var flaut og hadde dårlig samvittighet for å gå til NAV. Jordmor gikk med dem til NAV. Der fikk de ordnet kostholdskurs i Durapart (arbeidsmarkedsbedrift) og økonomikurs for å lære om husholdning. De bor nå sammen og han har fått sertifikat for bil og er i jobb med tiltak knyttet til. På denne måten er de på vei ut av sosial arv.

Det har vært flere kurs tilgjengelig for målgruppen. «Fra minus til pluss» var et kurs i samarbeid med Fylkesmannen og NAV om hverdagsøkonomi, særlig myntet på de som går ned i lønn. Det handler om mat, priser, budsjetter, to-konto-systemer. Det er en del av et nasjonalt prosjekt, der Vegårdshei og Risør er med. Kurset går annen hver måned. Et annet kurs var «Smart kurs» (fra Durapart) som en del av andre tiltak. Dette var et dyrt opplegg med sertifisering mm. NAV ønsket å kunne holde slike kurs selv, med mål om at andre aktører i kommunen skal tørre å spørre og vet at de kan få hjelp.

Flyktningkonsulenten bistår familiene på mange plan. Barnetøy og vogn er dyrt for par som venter barn. Flyktningkonsulent går og handler og finner rimeligere løsninger for de som venter barn. Hun kjører dem rundt og sparer på tolk og transport. Flyktningfamiliene tenker hele tiden på «lånet» – men flyktningkonsulenten er med dem for å sikre rett tøy til barna, samt rett vask av klær (ull med mer om vinteren). Det holdes også ABC kurs med foreldreveiledning for flytninger eller asylanter som er foreldre.

Det er ofte store forventninger til flyktningetjenesten og helsestasjonen. De vil om igjen på kurset etter at de har lært norsk. De ønsker mer. De som sklir litt ut i introprogrammet holder flyktningkonsulenten kontakt med via VO og naboer. Risør er et lite sted, så kontakt med naboer etter hvert er viktig. Familiene får møte økonomikonsulent i VO ukentlig og flyktningkonsulent i VO ukentlig.

Kvinner som kommer fra vanskelige områder får alt av hvitevarer og mat legges til rette for, mens mennene faller veldig i status. Kvinnene har ikke hatt en karriere tidligere og får nå masse oppmerksomhet. Roller for kvinner og menn er totalt annerledes i Norge enn i hjemlandet. Kvinnene får mye, men kan ikke bruke makten de får. De er ikke oppdratt til å ta ansvar. De er vant med at noen andre skal ta ansvar. Fra dag én skal de ha egen konto. Det tar tid å tenke selvstendig. Mannen har ofte grep om økonomien. De prøver å lære dem til norsk mental modell for familie, men det er problemer med forventninger. De opplever at syrrer ønsker sertifikat og ser det som en rettighet. Det er skambelagt med dårlig råd og status. Mennene får ikke hjelp til sertifikat og mangler språk. De kommer ikke opp i status. Dette er en veldig stor utfordring. Det blir ofte en utfordring når mor får

utbetalt engangsstøtte for barnet. Familien krangler om bruk av pengene til gjeld/ære, sertifikat/bil eller til utstyr til barnet. Utfordring for flere menn at pengene går direkte til mor. Tilsvarende utfordringer blir det med utbetaling av barnetrygd. De prøver å hjelpe menn til å være pappa. Kurs som ICDP er fint i forhold til dette og det er viktig for barna. Problemet er også å ikke kunne gi barna det andre har. Her er det knyttet masse skam og tabu. De opplever at Kivanis modellen for å gi utstyr i det skjulte fungerer. Hvis familiene bruker engangsstøtten på andre ting og kommer så til NAV for å få penger til livsopphold og til babyen, så kreves det utskrift fra konto. Det er nå blitt innført kort for betaling av matvarer og annet for livsopphold. Dette er påfyllingskort som gjør at NAV kan se hva de bruker pengene på.

Det er en utfordring at flyktingers gjeld er skjult. Familiene får ikke ekstra bevilgning til å dekke gjeldskostnader som er skjult i forhold til beregninger for sosialstøtte. Det blir mye krangling om lån og ære. De prøver å løse økonomiske utfordringer med Lånekassen, men om de går under 50 % så får de ikke støtte. Bruker ellers sosialstøtte men der finansieringen kommer fra integreringstilskudd (5 årige-). Det at staten ikke skal betale reisen for familiegjenforening skaper problemer med gjelden. Noen kommuner betaler (og vet om det), men det er opp til hver kommune å bestemme.

Flyktingetjenesten opplever at flyktingene holder seg til seg selv – syrere er mye på besøk hos hverandre, men ikke utenfor miljøet. Flyktingkonsulenten var i kontakt med en pappa som sa at han skulle ønske at han vil bo blant flere Nordmenn. De anbefaler hverandres aktiviteter som språkkafe for voksne på biblioteket og Virks-venner – eldre som hjelper med lekser osv. på skolen. De opplever at også arbeidsinnvandrere strever med å få norske venner. Nordmenn er ikke lette å bli kjent med. Det ligger en utfordring i kulturforståelse av «venn» – en flykting vil kunne oppfatte «venn» som en familievenn må være til stede og stå på hele tiden uansett. Dette blir for mye for nordmenn som prøver å være i kontakt med flyktingene. Så det blir aktiviteter uten å involvere for mye. Noen aktiviteter:

- 9. året på rad med «kjærlighet og grenser» i Borgestad – ungdommer i 7. klasse. 2 timer på dagtid og 2 timer på kveld. Tema er også alkohol, rus og nettvett. Også samlinger med 5 familier med forskjellige språk. Der de har med flyktingkonsulenten på kveldene som tolk. Det hjelper med skapelsen av bekjentskap.
- De satser også på lokaler til flyktinger. For alle som ønsker å komme. Spiller sjakk mat osv. stoppet litt opp med å få til i det siste.
- Ser at flyktinger fra andre land og bakgrunner finner seg raskere til rette. Baptister fra Burma hadde en rask tilknytning i baptistkirken i byen. Eritreere som er kristne hadde kun én kontakt med flyktingkonsulenten første uken, så var de selvgående!
- Fotball for gutter fungerer bra, men sliter med jentene.
- Frivillighetsentral jobber med ønsker om en familievenn, men det blir ofte for mye for norske.
- Strikkekafe har det vært, men det går i bølgedaler.

- Forskjell på å treffes hjemme eller treffes organisert.
- Fattigdomsprosjekt med tiltaksplan for bedre levekår. Valgte å ikke ha aktivitet – heller universelle tiltak. 11. gang med kulturnatt siste fredag i april – fungerer bra – gratis nå. Mer gratis arrangementer. Skulle vært noe look to Risør!
- Jobbskole (sommer før videregående at de får sommerjobb) eller gratis svømming.

Biblioteksklubb for 5-7 klassinger

Et av de mer treffsikre tiltakene vi hadde hørt om, var Biblioteks-klubben i Tvedestrand. Vi dro dit våren 2018 for å høre nære om erfaringen de hadde opparbeidet seg.

Peter Svalheim (se foto nedenfor) var Nyansatt biblioteksjef i 2016. De hadde lite ressurser (0,7 stillingsressurs). Det var akkurat nok til åpningstiden. Kulturen for bruk av biblioteket blant barna hadde en «fluenes herre dynamikk». PC'ene var spillmaskiner i deres øyne. PC'ene stod for seg selv, og det var Jungelens lov.

Jo mer oppmerksomhet barna fikk, jo mer krevde de. Det ble en dynamikk blant ungene, som sluttet i SFO. Biblioteks-klubben ble egentlig skapt av barna selv som kom. Her er åpent! Biblioteket ligger rett ved rutebilstasjonen. Men det ble mer og mer u håndterbart når flere kom.

Det ble kommentert i media om at det ble færre i SFO. Bibliotekaren formulerte bibliotekklubb ganske tidlig. Fikk innspill fra sosiallærer om at det skulle vært en miljølærer på biblioteket. Søkte skjønnsmidler av Fylkesmannen og fikk kr 300 tusen. Samtalefilosofi var sentralt i starten, men er blitt mindre og mindre sofistikert, og nå handler mer om nærvær og voksentilstedeværelse.

Mulighetsfattigdom er det som tiltaket blir sett i sammenheng med, ikke økonomisk fattigdom, selv om alt er gratis i biblioteket. Voksenkontakten i klubben er ikke så dyptgående i forhold til kontakt med hjem/familie, men skjer det noe, så tar de tak i det. . Det er i tillegg to miljøarbeidere i den tiden med mest trykk. Barna får leksehjelp, ut fra deres behov og når de spør om det. Ernæring har de spesielt fokus på sammen med ungene én gang uka med felles måltid. Ellers lite mat, men av og til kjeks.

Nyeste aktiviteter handler om Bibliotekverksted: ung og barnefora, lage drager, mikrobits, kodeklubb, andre aktiviteter: Lære Kidsa Koding (satsingen), annen hver torsdag, og Lego Mindstorm.

De har samarbeid med ledelsen i oppvekst for faglig råd. Biblioteket er ikke en del av det sosiale hjelpeapparatet. Har ellers kontakt med rektor, da det er mest barn fra 5-7 trinn. Dette tiltaket er ikke SFO. SFO ikke så populært i Tvedestrand, uten at de vet hvorfor. «Skolens fengselsordning» kaller barna det. Flere 3. klassinger der foreldrene ikke har råd til SFO er i klubben. De sier at bibliotekaren må være her. De føler at de får et foreldreansvar som vi ikke er ment å ha. Biblioteket har et regelverk som de kan lene seg på, der foreldre skal følge barna til biblioteket. Dette gjelder særlig for barn under 10 år.

En stor utfordring i forhold til kontakt med foreldre da det til nå har vært et åpent tilbud, uten registrering av deltakere eller noe annet. Det kan oppstå situasjoner der de ansatte bør ringe foreldrene å fortelle dem hva som skjer, men de har ikke telefonnummeret til dem. Det er også litt vanskelig at de ansatte får beskjed om problemer via barna i stedet for direkte fra foreldre. Det blir altså ikke så mye kontakt med foreldrene. De med utfordringer er ikke i kontakt med biblioteket. Skolen syns det var en god idé, men det er utenfor skoletiden, så de mente at det var bibliotekarens ansvar å få bedre kontakt med foreldrene. Det var for eksempel en som sluttet med Ritalin, og bibliotekaren måtte få tak i mor. Han måtte få kontaktinformasjon av en kompis. Nå prøver biblioteket å bruke lånekort som måte å få kontakt. Da alle må ha et lånekort, så får de registrert navn og nummer på alle sammen.

Biblioteks-klubben dekker et hull mellom SFO - Kommunal fritidsklubb. Men det er de yngre kommer oftest. Totalt har de 130 barn i målgruppen, i dag kommer 25-30 barn daglig. På det meste 50. Det er ganske stabilt hvem som kommer. Store behov, behov for voksen kontakt, stort innslag av integrering. Fin blanding mellom barna og bakgrunn.

Klubben er en del av et større bilde av aktivitetstilbud: Lego Tomatos i en lokal menighet der de får suppe og Lego-lek. Dans i nabohuset og Kulturskole samtidig. De er ofte innom mens de venter på en annen aktivitet. Det kommer noen deltakere fra Holt, men mest fra lokalt i Tvedestrand. Noen venter i klubben på skolebuss eller henting.

Biblioteks-klubben har på dette tidspunktet et samarbeid med Froland – der de kanskje lager en «klone». Ellers er det samarbeid med fritidsklubben i Tvedestrand. Alt samarbeid gjør de på egne midler. Ser på utviklingsmidler fra Nasjonalbiblioteket.

Klubben har nok utstyr, men de merker at veggene buler. Mye aktivitet i samme rom. Eldre lånegrupper kan synes det kan være slitsomt med mye unger. En mulig løsning er et rom som er klubbrom, og et kommunalt møterom som de kan bruke.

Peter Svalheim

Deltakerne består litt av vennegjenger, men det kommer nye hele tiden, også nye tilflyttede. Vi fikk intervju 5 barn i 10 års alder som satt i en gruppe der de jobbet med lekser rundt et bord med sofa og stoler, gutter og jenter. De hadde nettopp kommet fra skolen. Barna hadde forskjellige bakgrunner (tre andre generasjons innvandrere) og var ikke alle i samme vennegjeng på skolen, men de kjente hverandre fra skolen da de går i samme klasse.

Barna er veldig glade og uttrykker at de liker å komme til biblioteket hver dag. «Vi får masse hjelp med lekser!» sier en av jentene på spørsmål om hva som er bra med å

komme. Barna begynte i klubben etter at de fikk et informasjonsark i hånden på skolen, og andre ble med venner som hadde prøvd å gå på klubben. «Vi snakker om det på skolen - om hvor gøy det er!» sier en av guttene. Vi spør om hvor de andre barna er som ikke er her. «De er hjemme [...] de som ikke har lyst» «Noen holder på med fotball og sånn.». De drar hjem i tre-fire tiden. De kommer ofte innom uansett for å «hilse på». Ellers liker de å «spille og henge». Alle unntatt én har fått seg biblioteks-kort som de bruker av og til for å låne bøker.

Trygg Tidlig – Opplæring av foreldre og barnehagelærere – noe for skolen?

Iveland kommune. Møte med folkehelsekoordinator og småbarnsforeldre.

Familiene har hatt møter på helsestasjoner, sett film (Circle of security - COS) og hatt en prat rundt. Det møter ett og ett foreldrepar på helsestasjon. Det brukes også i barnehagen. Erfaringene er at det ga et godt perspektiv, trening i å se verden fra barnets side, og få plassert det man selv gjør, også hvordan man takler situasjoner der ungen er urolig, redd osv.

Ikke alle tar imot tilbudet. For mange tar det kanskje for mye tid, begge foreldrene må ta fri, midt på dagen. Og det kan være flere møter (det kommer an på hvor mye man tar av innholdet i opplegget, hvor mange moduler, på en gang). I tillegg til det oversatte COS-stoffet, er det laget et informasjonskort, om ernæring og liknende folkehelse temaer. Man lærer seg å takle konflikter med barna, spør «hvorfor blir du sint?» i stedet for å bli det selv. Barnehagen er et godt tilbud og det er dekning for alle.

Det er fellesmøter (foreldremøte) i barnehagene to ganger årlig. Det er bra at man også der bruker TT- opplegget, da snakker foreldre og ansatte «samme språk» rundt temaet. Det hadde vært en stor fordel om det også kommer i skolen, en god investering i en god start i livet! Kvello-modellen er også i bruk i barnehager og skole, for «tidlig innsats».

Hvordan er det å vokse opp i Iveland, med store avstander til en del tilbud, andre unge? Kommunen har en høy andel som tar mopedlappen så fort de kan (fra 16 år), da er vi på VGS-trinnet. Man har et idrettslag, Iveland IL, og man har bedehuset. Man har også Mammatreffet, der man tar med små barn. Det er i regi av Frivillighetssentralen pluss kommunen. Tirsdager pluss hver 2. torsdag. En tirsdag i måneden er det babysang. Så har man søndagsskole og supermandag, på bedehuset.

Spørsmålet er om det kan være et problem i forbindelse med å inkludere innvandrere med en annen tro, selv om man også har «Kia» på bedehuset, treff med kafe, men uten andakt. Fotball var større før enn nå. Nå drar mange som vil spille fotball til Otra (Evje), eller Vindbjart (Vennesla). Iveland IL har en skigruppe som er aktiv, det kjøres opp løyper; og de har barneidrett. Skytterlaget samler også mange og der kan man delta fra 4 klasse.

Det er litt varierende om unge forlater Iveland eller blir, mange kommer også tilbake. Det er en stor oppgave for kommunen å tilrettelegge for mer næringsvekst. Det er bare to

større arbeidsplasser; Voss, og kommunen. Det er bare ti-tolv husholdninger som lever som bønder, mange bruk er nedlagt, for små etter dagens marked.

Folkehelseavdelingen i Iveland fikk ikke finansiert minibuss-prosjektet.

Minibussen skulle bl. a kjøre unge til og fra «Fredagsklubben», kommunal ungdomsklubb.

Samkjøring er en mulighet. For at det skal bli et tilbud for alle, kreves det organisering.

Det som kreves for å dra i gang nye fritidstilbud, er «ildsjeler».

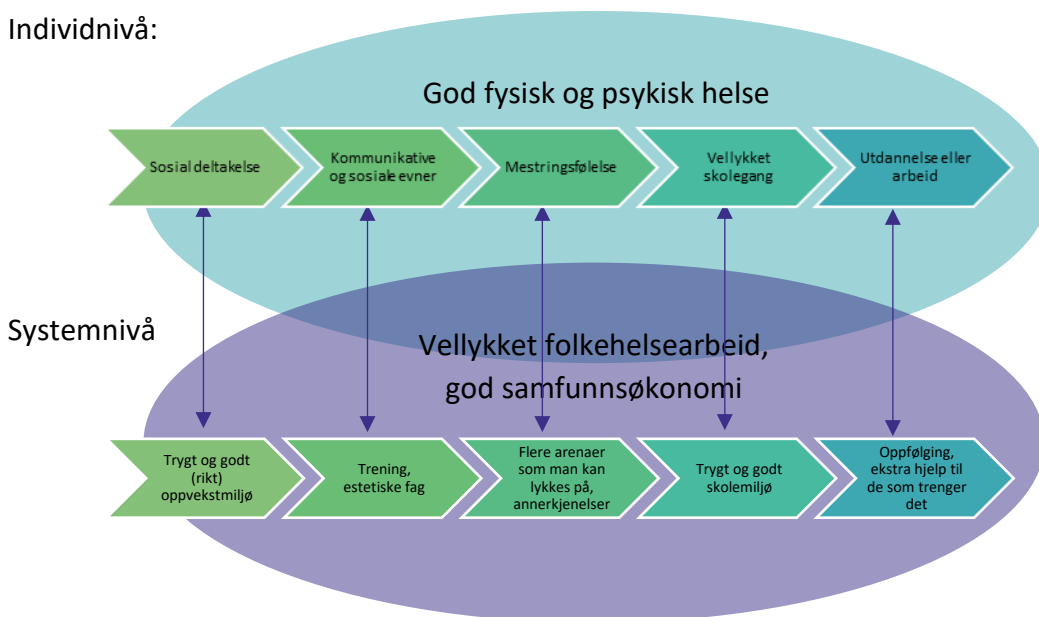

5. Mulige nye og forbedrede tiltak – hvordan jobber man best med dette?

Modell

Både SAMBA skole og forprosjektet hadde som mål å se på helheten i systemet som møter barn med ressursutfordringer. Under presenteres en modell, som vi har utviklet, for universelle tiltak.

Individnivå:

Figur 7 Sammenhenger ulike nivåer

Vi har her søkt å definere en metamodel for arbeid med å unngå generasjons-repetisjon av fattigdom. Vi har slått fast at: arbeidsdeltakelse og helse henger sammen og at arbeid også er veien ut av fattigdom. Og veien til arbeid er vellykket skolegang. Men hva gir en vellykket skolegang? Vi har sett at det er en rekke forhold som spiller inn og spiller sammen. Skal vi, svært forenklet for oversiktens skyld, lage en linjert årsak-virkningsmodell, kan den for eksempel se slik ut:

Sosial deltakelse → Kommunikasjons og sosiale evner → Mestringsfølelse → Vellykket skolegang → Utdanning eller arbeid

Modellen er inspirert av det vi har observert i dette prosjektet, og det andre forskere har observert i liknende prosjekter i andre land (Gabriel, 2015; Kiura et al., 2014). Den øverste delen av modellen (individnivå) er en såkalt forklarings og prediksjonsteori (Gregor, 2006).

Sammenhenger i årsak og virkning betyr ikke at det automatisk alltid er slik, for eksempel at sosial deltakelse alltid fører til gode kommunikasjonsevner og sosiale evner, men at det gjør det betydelig oftere enn ved tilfeldig sammentreff. Vi antar altså en vanlig sammenheng og et årsaks- og virkningsforhold. At det er en tydelig sammenheng og sannsynlig årsak-virkning betyr at det er lurt i å gjøre investeringer i tiltak som fasiliteter sosial deltakelse for barn og unge, fordi det kan ha en livløpsendrende effekt. Verdien for samfunnet av at bare et barn får et radikalt endret livsløp, kan være et tosifret antall millioner kroner. Så mye kan det lønne seg å investere. Samtidig må vi passe på at vi har ressurser nok til å dekke tiltak i alle leddene i kjeden.

Hvis vi tror at en slik modell gir et nyttig (om en forenklet) bilde av virkeligheten, så kan vi bruke den som et veikart for å finne tiltak som kan ha en mulig effekt, på hvert ledd i årsakskjeden. Og vi kan lettere se verdien av «Tidlig innsats»; universelle, selektive eller indikative tiltak rette mot målgruppen.

Figur 11 kan vise noen stikkord for kategorier mulige tiltak, på systemnivå. Den nederste delen av modellen blir dermed en teori for design av tiltak og aksjoner (Gregor, 2006).

Tjenestereise, måling og målstyring

Kommunene som skoleeiere kan støtte arbeid med å skape utjevning i skolen på en rekke måter. Når det gjelder prosessen med å få frem nye tiltak og prioritere blant disse, kan Design Thinking – metodikken kalt «Double Diamond» benyttes.

Teknikken kalles Double Diamond (DD) fordi man arbeider med ut-fordringer i to dimensjoner; å finne problemet, og å finne løsningen

Og man investerer like mye oppmerksomhet på hver av disse. Det kan høres ut som en banal problemstilling å finne problemet, men det er det ikke. Som vi har sett, er årsaker og virkninger i dette problemkomplekset, svært sammensatt. DD tilbyr en struktur for å jobbe med slike svakt strukturerte og sammensatte problemkomplekser.

Rent praktisk kan man tenke seg at kommunen inviterer bredt til samskaping, og er en tilrettelegger, og også støtter finansielt årlige «veksthus»; møtearenaer der man kommer sammen og drøfter problemer og løsninger. Konseptet har også mekanismer for å vektlegge og prioritere, og komme frem til ett sett av løsninger som kan skalere og måle effekter av.

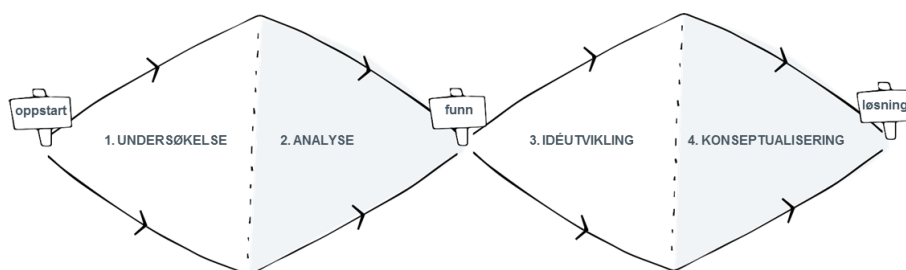
Dette kan danne grunnlag for kommunens bruk av frie tiltaksmidler i arbeidet med problemet (de beste ideene er på forhånd lovet kommunal støtte), og gi en god dokumentasjon for videre kvalitetsarbeid. Samveis-metodikken (se Veikart for offentlig tjenesteinnovasjon; samveis.no) kan danne et grunnlag for utvikling av nye tjenester rettet mot målgruppen. Denne rapportens forfattere mener at dette i fremtiden bør

innledes med en tjenstedesignfase, ettersom dette danner en forutsetning for en god Samveis-prosess.

Bruk av tjenstedesign i innovasjonsprosesser kan øke kvaliteten og skape bedre brukeropplevelser. En del kommuner har brukt denne tilnærmingen for å utvikle, planlegge og organisere tjenestene bedre. Dette dokumentet er en innføring som skal bidra til å inspirere og trygge flere kommuner til å gjøre det samme. Formålet har vært å samle kunnskap om hvilke muligheter tjenstedesign kan gi kommunene i innovasjonsprosesser. I tillegg til dette dokumentet har prosessen også resultert i en kompetanseheving av designbransjen og bidratt til forskning og metodikkutvikling i feltet.

Det neste steget er Samveis – et veikart for tjenesteinnovasjon. Det er en metodikk med praktiske verktøy i tjenstedesign, gevinstrealisering og forankringsarbeid, som er utviklet på oppdrag fra KS og Helsedirektoratet. Metodikken lanseres digitalt etter sommeren 2015.» (Kilde: «Tiden inne for tjenstedesign? Innføring for kommunale innovasjonsprosesser». KS, Design for offentlige tjenester (DOT) ved Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, Designit, EGGs, Halogen og Livework).

Er Agder-kommunene klar for en slik form for nyteknisk og denne typen av modellbruk? Læreplaner som inneholder dette er under utvikling og tilgjengelig fra mange læresteder, blant annet Universitetet i Agder. DT tar utgangspunkt i behov og problemer, ikke tilgjengelige nye løsninger. Å designe, altså strukturere problemforståelsen riktig, er en forutsetning for å lete på riktig plass etter løsning. Dette kalles for «Double Diamond»-metoden: først en prosess for å finne problemstillingen, deretter en ny prosess for å finne løsninger.

Figur 8 Den doble diamanten (etter KS, Idekatalogen for tjenstedesign)

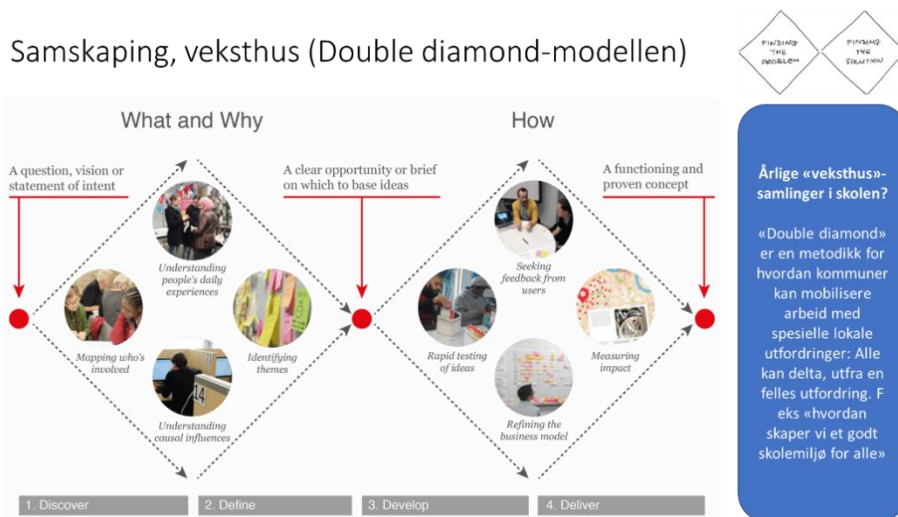
“DEN DOBLE DIAMANTEN” (Fig.8)

Tjenstedesignprosessen er som oftest ikke lineær, men iterativ. Det betyr at man tar steg tilbake fordi en valgt retning er feil. Det foregår også ofte parallelle aktiviteter. Likevel gir det mening å beskrive prosessen som en ‘dobbel diamant’. Forenklet sett ligner den en dobbel diamant fordi den har divergente (undersøkende) og konvergente (innsnevrende) faser. I undersøkelsesfasen skal man oppdage og gå bredt ut. Brukere og førstelinjeansatte involveres i høy grad gjennom for eksempel samtalegrupper, semi-strukturerte intervjuer og ”tjenestesafari” hvor man følger bruker for å se utfordringer og

muligheter på nært hold. Involveringen dokumenteres med sitater, bilder og video for å sikre godt datagrunnlag og muligheten for å underbygge og videreformidle funn.

I analysefasen handler det om å identifisere det egentlige problemet, de mest sentrale behovene og mulighetene som skal arbeides videre med. Funnene kan beskrives ved hjelp av for eksempel brukerprofiler (beskrivelse av fiktive eller faktiske personer med relevante eller typiske karakteristika og behov) eller prinsipper som er førende for videre utvikling (...)» Kilde: «Tiden inne for tjenstedesign? Innføring for kommunale innovasjonsprosesser» KS m fl.

Dersom dette utforskningsarbeidet faller for tungt for et praksisbasert prosjekt i en kommune kan det være nyttig å engasjere tjenstedesignere som kan fasilitere prosessene for kommunene.

Figur 9 «Veksthus», arenaer for ideskaping basert på «DD»-modellen (ill fra www.creativityatwork.com)

For å adressere det første virkelige store problemet, hvilke virkelige behov eller ønsker vi vil tilfredsstillere med vår tjeneste, ble Service Blueprinting-metoden, «tjenstereise»-skjemaet, utviklet. Opprinnelig foreslått av Lynn Shostack i artikler i European Journal of Marketing i 1982 og i Harvard Business Review i 1984 (Lynn Shostack, 1982, 1984), ble metoden forbedret av etterfølgende forfattere som Bitner et al (Bitner, Ostrom, & Morgan, 2008).

Å beskrive en tjeneste sett fra forbrukeren/sluttbrukerens synspunkt, og deretter arbeide bakover til det som må gjøres ("back-stage", eller ute av syne for sluttbrukeren også), og hvorfor: Denne teknikken har i de senere år blitt en foretrukket praksis for serviceinnovasjon i mange organisasjoner over hele verden, store som små. Skjemaet har noen typiske roller/ansvarsnivåer med hver sin svømmebane: Sluttbruker, førstelinje-

ansatte (de som møter eller kommuniserer med brukerne), and-relinje-ansatte (de som jobber «bak scenen») og nødvendig infrastruktur, for eksempel teknisk, for hvert trinn i prosessen. Vanligvis er dette avbildet med trinn som følger en sekvenslinje eller tidslinje fra venstre til høyre. Trinnene er prydet av servicebeviset, kort tekst eller illustrasjoner som representerer de oppfatte delene av tjenesten, for eksempel varer, systembrukergrensesnitt etc.

På grunn av Service Blueprint-skjemaets enkelhet, fleksibilitet (skjemaet kan og bør tilpasses hvert enkelt case) og intuitive oppbygging, kan det være et verktøy for crowdsourcing av ideer fra potensielle sluttbrukere, fokusgrupper, «front stage» (første linje) ansatte og andre interessenter. Ved å involvere og engasjere sluttbrukere og ansatte, kan tjenestene bedre tilpasses deres oppdrag, og få de viktigste detaljene som bestemmer suksess eller fiasko, rett.

Garmann-Johnsen har sammen med andre forfattere også foreslått noen tillegg til Service Blueprint-malen, som kan brukes i "veksthus" for ideer (Figur 9 jf 10). Ved å legge til en rad for trinnets formål, kan den utfylte Service Blueprint'en enkelt omdannes til brukerhistorier, eller mer detaljerte brukstilfeller (se separat e-bok av Garmann-Johnsen om dette emnet). Og brukstilfeller kan brukes som utgangspunkt for IT- og informasjonssystemkonstruksjon. Så, da er ringen sluttet, og prosessflyten i form av Service Blueprint kan igjen spille en rolle i (forberedende) systemkonstruksjon og programmering.

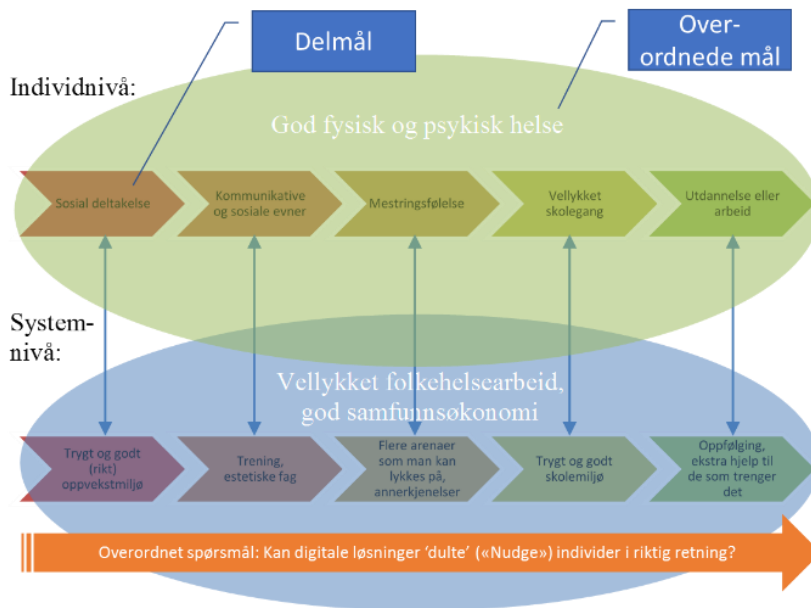
I tillegg foreslår vi en rad for effekt-indikatorer. Bruk av slike indikatorer har konsekvenser for hvordan mål formuleres.

Tjenestereise diagram	Før tjenesten	Under tjenesten		Etter tjenesten
Steg navn/nr.				
Steg formål				
Nøkkel-ending/effekt-indikatorer				
Fysisk "tjeneste-bevis" - sansbart produkt for sluttbruker				
Sluttbruker-aksjon				
Første linje medarbeider aksjon	↓ "Synlighetlinjen"			
"Bak scenen" medarbeider aksjon				
Infrastrukturer (lover, tjenestestandarder, tekniske -)				
Symbol				
	Hendelse	Prosess	Beslutning	Forbindelse

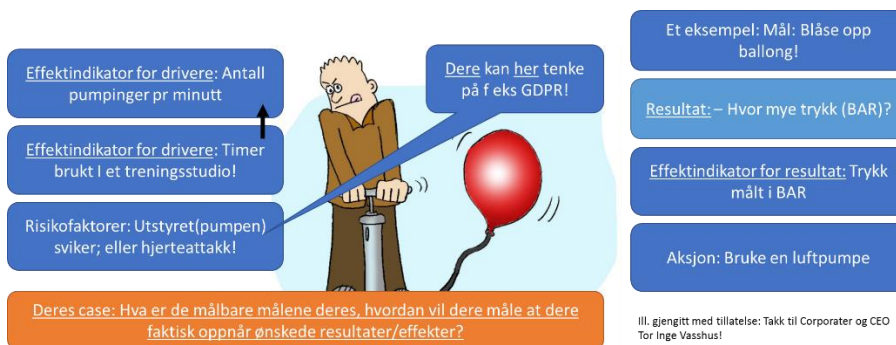
Figur 10 Tjenestereise-skjema med stegenes formål og effekt-indikatorer

La oss ta et eksempel på hvordan metoder for mål og målstyring utviklet i industrien, kan tas i bruk i folkehelsearbeid som det sakskomplekset som denne rapporten dreier seg om.

Hvis vi ser på den (forenklete) årsak og virkning-modellen nedenfor (Figur 11), så kan noe sees på som overordnede mål (på henholdsvis individ- og samfunnsplan). For individ er god fysisk og psykisk helse det grunnleggende viktigste (og utdanning eller arbeid henger sammen med dette). For samfunnet vil det å lykkes med folkehelseiltak (oppnå kvalitet) og god samfunnsøkonomi være i prinsippet likeverdige, høye mål. Veien dit har en rekke delmål. Vi kan måle effekten og resultater for disse delmålene.

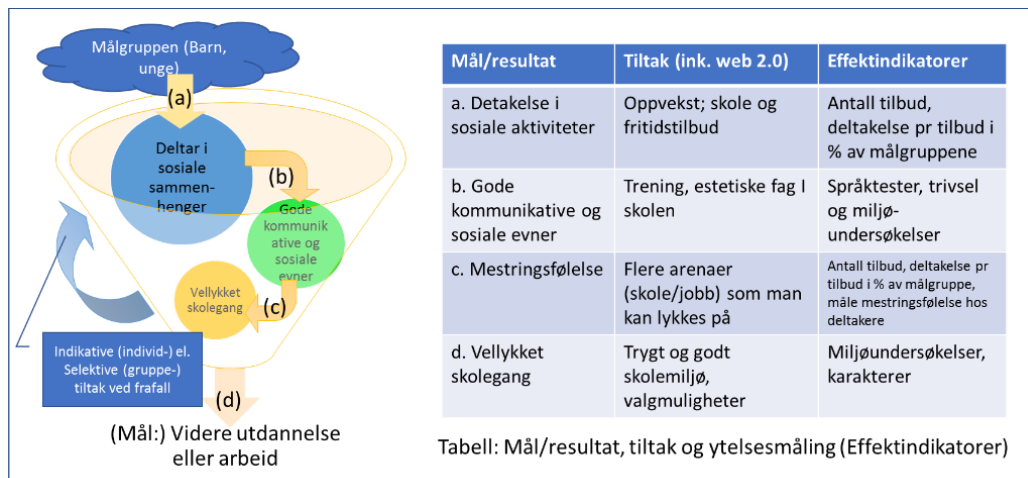
Figur 11 Helmål og delmål

Figur 12 Illustrasjon som forklarer hva Mål, resultat og en driver for et resultat er, og hvordan man måler dette

Hvordan ville dette kunne se ut i vårt «case»? Figuren og tabellen (Figur 13) viser et (forenklet) eksempel på hvordan en tiltaks/effektplan eller endrings-«trakt» kan utformes, med stikkord for effektindikatorer kan utformes, på et oversiktsnivå.

En virkelig plan må selvsagt bestykes med konkrete tiltak, flere indikatorer, mer detaljer og historiske tall, måltall, benkemerking mm.

Figur 13 Eksempel (forenklet) på en strategisk "nudging" plan

6. Konklusjon og anbefalinger

Mye tid og ressurser i offentlig forvaltning går med til å ”styre” og samle data fra familier og barn/unge med problemer. Hva hvis de samme ressursene ble brukt mer fleksibelt, og mer på tjenestemottakernes egne premisser? Da hadde antagelig ting blitt prioritert annerledes og man kunne få til virkelig endringer i mange folks liv. I Storbritannia er det gjort forsøk på mer brukerstyrte programmer for velferd og levekårsutjevning. Målet er her å få til varig endring i familiene. Dette kan være aktuelt å se nærmere på slike eksempler, og tips i så måte kan være Hillary Cottam som var på Arendalskonferansen om ”Fremtidens kommuner” (2017)² og ”Relational Welfare”.

Problemstillingene vi hadde som mål å belyse var følgende:

Det overordnede målet er å utjevne forskjeller og sikre at alle barn får realisert sine potensialer, også de som kommer fra familier med levekårsutfordringer.

Ut fra dette kan hovedmålet for prosjektet operasjonaliseres i tre delmål:

- M1: Kartlegge hva er drivere og barrierer for vellykket skolegang for denne målgruppen (Barn fra levekårsutsatte familier)
- M2: Kartlegge lærernes (og andre ansattes) og barnas erfaringer med ulike tjenester og tiltak; «tjenestereisen», før, under og etter møtene med tjenester som tar sikte på å sikre vellykket skolegang for alle. Ut ifra dette vil vi foreslå nye og/eller forbedrede tjenester.
- M3: Identifisere strategiske mål, indikatorer, taktiske mål og tiltak (hovedelementer i et effekt/målstyringssystem/tjenestekvalitetssystem eller – metode)

Det overordnede målet er å utjevne forskjeller og sikre at alle barn får realisert sine potensialer, også de som kommer fra familier med levekårsutfordringer. Våre anbefalinger og konklusjoner er her sammenfattet under hvert delmål

M1: Kartlegge hva er drivere og barrierer for vellykket skolegang for denne målgruppen (Barn fra levekårsutsatte familier)

Vellykket skolegang er veien til arbeid (eller videre utdanning) og arbeid er veien ut av fattigdom. Men hva fører til en vellykket skolegang? Ut fra egen empiri (forprosjektet), litteraturstudiet og intervjuer med ressurspersoner knyttet til skole, oppvekst og helse, kan vi si noe om dette. Men bildet er sammensatt. Økonomisk ressursfattigdom i familien er bare et av flere faktorer. Andre faktorer er personlige ressurser, sosiale ressurser og helse (fysisk og kognitiv/psykisk). Disse faktorene spiller sammen med økonomisk

---

² Finnes på YouTube, Arendalskonferansen – Fremtidens kommuner

ressursfattigdom og må tas med i vurderingene ved utmeisling av tiltak. Foreldres helse, personlige og sosiale ressurser spiller også en stor rolle. Sammenfall av flere typer av ressursfattigdom øker risikoen for en mindre vellykket skolegang, og å falle utenfor.

M2: Kartlegge lærernes (og andre ansattes) og barnas erfaringer med ulike tjenester og tiltak; «tjenestereisen», før, under og etter møtene med tjenester som tar sikte på å sikre vellykket skolegang for alle. Ut ifra dette vil vi foreslå nye og/eller forbedrede tjenester.

Det må erkjennes at skolen og kommunen som skoleeier har et sosialt samfunnsansvar og et helhetsansvar for barn og unges velferd og helse som går utover det faglig-pedagogiske. Mye bra har skjedd de siste årene for å strukturere arbeidet med det psykososiale miljøet i skolen. Men kommunene må erkjenne at det ikke er nok å møte minstekravene i dette arbeidet. Det går nesten ikke an å gjøre for mye på det forebyggende og helsefremmende området. Men skolen behøver ikke å dra dette alene. Ressurser kan mobiliseres gjennom bedre tverrfaglig innsats (enten man innfører BTI-modellen eller ikke), samhandling og samskaping mellom ulike virksomheter i kommunen og i lokalsamfunnet. Det må jobbes på flere nivåer: Universelt, selektivt/gruppevis og indikativt/individuell. Skoleeier og skole må sørge for å ha beredskap for en kontinuerlig beredskap og forbedringsarbeid på dette området, og kunne se og henvise individer som trenger ekstrahjelp, for eksempel vedrørende psykisk helse så tidlig som mulig.

M3: Identifisere strategiske mål, indikatorer, taktiske mål og tiltak (hovedelementer i et effekt/målstyringssystem/tjenestekvalitetssystem eller –metode)

Kommunene og skolene bør ha en strategi for å sørge for en vellykket skolegang for alle, inkludert barn fra denne målgruppen (barn fra levekårsutsatte familier). En strategi skal bestå av konkrete, målbare mål, tiltak for å nå målene, og metoder for å måle i hvilken grad man når målene. Man må passe på at man måler tiltak og drivere for å nå målene, ikke bare utfallet. Vi har i denne rapporten beskrevet noen tiltak og metoder kommunen bruker for å lykkes i dette arbeidet, både på universelt, selektivt/gruppevis og indikativt/individuell nivå.

På universelt nivå har vi trukket frem foreldre/personell opplæring, slik som "Trygg Tidlig" i Iveland. Slike opplæringsprogrammer har en rekke fordeler, også utover den direkte kunnskapstilegnelsen. Andre kurs opplegg kommuner kan benytte og fasilitere er for eksempel Bufdir's ulike kurs (Fig. 14). Foreldrene blir kjent med hverandre, styrker det sosiale fellesskapet, og dermed de sosiale ressursene. Foreldre og personell (i barnehage/skole) blir bedre kjent med hverandre og får et felles "språk". Det gjør det lettere å oppdage og kunne se og henvise individer som trenger ekstrahjelp, for eksempel vedrørende psykisk helse så tidlig som mulig. Kommunene bør sjekke at man har et tilbud til alle aldersgrupper. Vi derfor har også sett på Bibliotekklubben, et tilbud til 5.-7. - klassinger, som ellers faller litt utenom tilbud som SFO og Fritidsklubber. Når det gjelder å lage gode fritidstilbud som styrker barn og unges mestring, sosiale ressurser og samhold,

finnes det en rekke gode eksempler i mange kommuner, slik at man kan lære av hverandre. Man kan også skape helt nye tilbud selv, og i kapittel 4 har vi beskrevet metodikker for slikt forbedringsarbeid (tjenestedesign). På gruppenivå må man sørge for at man har nok kompetanse slik man forstår bakgrunnen til ulike innvandregrupper og hva som skal til for å lykkes med integrasjonen av hele familien.

Bufdir

[bufdir.no](#) > [Familie og oppvekst](#) > [Veiledning til foreldre](#) > Foreldreveiledning i grupper (ICDP)

Foreldreveiledning i grupper (ICDP)

Program for foreldreveiledning er et tilbud for alle foreldre med barn opp til 18 år.

Gjennom programmet kan du møte andre foreldre i grupper for å utveksle erfaringer om forholdet til barna. Målsettingen er at den enkelte mor eller far skal bli trygge foreldre, ved å bli bevisste på hva de gjør som er bra for barna. Du får ingen ferdig oppskrift, men hjelp til å finne egne løsninger for deg og ditt barn.

Samtalene i foreldregruppene tar utgangspunkt i dine og de andre deltakernes erfaringer fra hverdagen. Oppmerksomhet er rettet mot hvordan foreldre oppfatter barna sine.

Deltakerne vil i de fleste tilfeller få veiledning på sitt eget morsmål.

Figur 14 Bufdir's program for foreldreveiledning³

Når det gjelder individuell oppfølging har vi fått nye, effektive ordninger for å håndtere mobbing, og det er bra fordi mobbing kan bli en livstruende tilstand. Men også her må man trå varsomt, og med kløkt, empati og kunnskap. "Mobbing" er en stigmatiserende merkelapp. Og et "offer" i en situasjon kan være "mobber" i en annen. Det bør også legges innsats i å bygge et godt og inkluderende skolemiljø som virker konfliktforebyggende. Da får man en kultur som ikke innbyr til mobbing.

Viktigst av alt er å lage individuelle planer for de som trenger det, og følge opp dem som står i fare for å bli NEET – "Not in Employment or Educational Training" det vil si i et utenforskap. Fra Kristiansand har vi satsingen "Nye Mønstre - Trygg oppvekst" der man

---

³ Sakset fra

https://www.bufdir.no/Familie/veiledning_til_foreldre/foreldreveiledning_landsoversikt/
April, 2019.

måler effekten av familiekoordinator-rollen i den kommunale delen av NAV-kontorene. Mange kommuner, også de som har vært med i SAMBA, har sluttet seg til dette. I andre kommuner har man fått LOS-koordinator-rollen, som jobber målrettet med drop-out-problematikken og å få til en vellykket overgang til arbeid eller videregående skole.

Referanser

Bitner, M. J., Ostrom, A. L. & Morgan, F. N. (2008). Service blueprinting: a practical technique for service innovation. *California management review*, 50(3), 66-94.

Black, S. E., et al. (2005). "Why the Apple Doesn't Fall Far: Understanding Intergenerational Transmission of Human Capital." *THE AMERICAN ECONOMIC REVIEW*.

Brenner, W., Karagiannis, D., Kolbe, L., Krüger, J., Leifer, L., Lamberti, H. J. & Schwabe, G. (2014). User, use & utility research. *Business & Information Systems Engineering*, 6(1), 55-61.

Byrhagen, K.N., Falch, T. & Strøm, B. (2006). Frafall videregående opplæring: Betydningen av grunnskolekarakterer, studieretning og fylke. Rapport nr. 08/06. Trondheim: Senter for økonomisk forskning.

Carneiro, P. M. & Heckman, J. J. (2003). Human capital policy.

Dahl, E., et al. (2014). "Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt." Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

Edwards, A. & Downes, P. (2013). Alliances or inclusion. Cross-sector policy synergies and inter-professional collaboration in and around schools. Authored by NESET. www.neset.web.eu

Elstad, J. I., & Pedersen, A. W. (2012). Fører dårlig familieøkonomi til flere subjektive helseplager blant ungdom? *Tidsskrift for velferdsforskning*, vol. 15(Nr. 2), 78-92.

Fløtten, T. & Skevik Grødem, A. (2014). Helhetlig tiltak mot barnefattigdom: en kunnskapsoppsummering. Fafo-rapport 18/2014.

Gabriel, J. (2015). Young people's experiences of moving out of being 'Not in Education, Employment or Training' (NEET): an exploration of significant factors, University of Birmingham.

Garmann-Johnsen, N. F. and T. R. Eikebrokk (2014). "Critical Success Factors for Inter-Organizational Process Collaboration in Ehealth." *eTELEMED 2014 proceedings*.

Gregor, S. (2006). The nature of theory in information systems. *MIS quarterly*, 611-642.

Heckman, J. J. (2006). "Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children." *Science* **312**(5782): 1900-1902.

Hellang, Ø., Lund, I., Einarson, K., Rubecksen, K. & Jentoft, N. (2019). Håndhevingsordningen for skolemiljø saker (oppl. I kapittel 9A). Rapport NORCE 2019.

Helsedirektoratet (2010). Individuell plan 2010: Veileder til forskrift om individuell plan. Oslo: Helsedirektoratet.

Hjelmtveit, V. (2008). Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn? In I. Harsløf & S. Seim (Eds.), *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet* (pp. s. 148-170). Oslo: Universitetsforl.

Kiura, T., et al. (2014). Using a systems-based Evolutionary Learning Laboratory to address the “NEET-Not in Employment, Education, or Training” issue in Japan. *Proceedings of the 57th annual meeting of the ISSS-2013 HaiPhong, Vietnam*.

Kristoffersen, L. B. & Claussen, S. E. (2008). Barnevern og sosialhjelp, Notat 3/2008, NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring)

Meinel, C. & Leifer, L. (Eds.). (2011). *Understanding Innovation*. Springer.

Rasmussen, I., Dyb, V.A., Heldal, N. & Strøm, S. (2010). Samfunnsøkonomiske konsekvenser av marginalisering blant ungdom. Rapport nr. 2010/07. Oslo: Vista Analyse.

Sandbæk, M. (2004). Barns levekår: hva betyr familiens inntekt? (Vol. 11/2004). Oslo: Nova.

Sandbæk, M. (2008). Barns levekår - Familiens inntekt og barns levekår over tid. NOVA Rapport 7/2008.

Schneider, J. and M. Stickdorn (2011). *This is service design thinking: basics, tools, cases*, Wiley.

Sandbæk, M., & Pedersen, A. W. (2010). Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier: en panelstudie 2000-2009 - Children and adolescents level of living in low income families (Vol. 10/2010). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Stickdorn, M., et al. (2018). *This Is Service Design Doing - Applying Service Design Thinking in the Real World*, O'Reilly.

Thorød, A. B. (2008). Sosial eksklusjon. I M. Sandbæk (red.), *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. (Vol. NOVA Rapport 7/08 pp. 212-236). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring - NOVA.

Thorød, A. B. (2017). *Samhandling mot barnefattigdom (SAMBA). Bedre og mer effektive målrettede tjenester for levekårsutsatte familier. Oppsummeringsrapport*. Universitetet i Agder.

Trommald, M. (2017). Økte forskjeller - gjør det noe? I Bufdir (red.) *Oppvekstrapporten 2017* (s. 4-27). Barne- ungdoms- og familiedirektoratet.

Wærdahl, R., Nilsen, A.C.E., Svarstad, C & Jentoft, N. (2017). Who's at risk? Expanding the categorical understanding of children at risk of social exclusion through measures of self-esteem. *Social qualitative work*.

Vedlegg

Samhandling mot barnefattigdom (SAMBA)

**Bedre og mer effektive målrettede tjenester for levekårsutsatte
familier**

OPPSUMMERINGSRAPPORT

Intervjuundersøkelse våren 2017

Anne Brita Thorød

Førstelektor

Institutt for psykososial helse

Sammendrag

Denne rapporten er en foreløpig oppsummering av funn knyttet til en intervjuundersøkelse blant familier med lave inntekter i kommuner som er med i prosjektet «Samhandling mot barnefattigdom i Aust-Agder. Ni foreldre og fire ungdommer er intervjuet om sitt hverdagsliv og utfordringer knyttet til lav inntekt. De foreløpige funnene forteller om veier inn i fattigdom, håndtering av økonomi og opplevelse av kontakt med NAV. Inklusjon og eksklusjon blir tematisert både for barn og voksne. Skolen som sosial arena er mer i fokus enn faglig fungering, og her kommer problematikk knyttet til indirekte utgifter i skolen fram. Flere av barna i familiene har eller har hatt kontakt med hjelpetjenester. Som i andre studier av lavinntektsfamilier kan det tyde på at økonomien blir en katalysator som kan utløse vansker på flere områder, både materielt, sosialt og helsemessig. Dette vil bli behandlet grundigere ved videre analyse av materialet. Strukturelle forhold knyttet til boligforhold, arbeidsplasser, transport, tjenester og fordeling er viktig å fokusere videre. Jeg vil spesielt peke på tre hovedfunn:

- Lav inntekt er sjelden et isolert fenomen. Svært ofte opptrer dette sammen med helsemessige utfordringer og må derfor ses i en psykososial sammenheng
- Flere av barna i familiene som deltar i denne undersøkelsen ser ut til å ha psykososiale utfordringer som kan virke inn på skoleløpet deres. For å hindre frafall i utdanningløpet kan det være nødvendig å få inn større fleksibilitet i utdanningssystemet
- Noen familier i studien ser ut til å ha flyttet til kommuner som kan tilby rimelige boliger. Samtidig har disse kommunene et svakt næringsliv og få arbeidsplasser. Dette kan skape negative spiraler og gir utfordringer til kommunene til å tenke nytt i forhold til arbeidsliv, næringsstruktur og transport.

Innledning

Våren 2016 ble det innledet et samarbeid om satsing mot barnefattigdom mellom en rekke kommuner i Aust-Agder, Agderforskning, Universitetet i Agder, Samfunnslaboratoriet v/ Karin Gustavsén og RBUP. Utgangspunkt for dette samarbeidet lå i Åmli kommune der de med midler fra Fylkesmannen og Bufdir var i gang med prosjekt knyttet til barns levekår/barnefattigdom og ønsket et forskningssamarbeid rundt dette. Da det var ønskelig

med et bredere samarbeid gikk det ut invitasjon til en rekke andre kommuner i Aust-Agder slik at til sammen 9 kommuner inngikk samarbeid om prosjektet. Disse kommunene er:

- Åmli
- Birkenes
- Froland
- Gjerstad
- Grimstad
- Iveland
- Risør
- Tvedestrand
- Vegårshei

Kommunene har da kommet sammen for å utvikle et prosjekt som tar tak i barnefattigdomsproblematikken kommunene står overfor. Forprosjektet ble støttet av RFF Agder.

Vi vet at lavinntekt gir dårligere levekår. Dårlige levekår i oppveksten øker blant annet sannsynlighet for å falle utenfor i skole og arbeidslivet. I tillegg kan det ha negative helsemessige konsekvenser, både fysisk og psykisk. Selv om det foreligger en del kunnskap om barn som vokser opp i familier med lave inntekter, var det ønske om å få noen oppdaterte data om dette fra prosjektkommunene. På den bakgrunn ble det gjort en intervjuundersøkelse i familier rekruttert fra kommunene.

Kunnskap om barn og unge i familier med lave inntekter i Norge

Aust-Agder er et av fylkene i Norge med flest barn og ungdommer under EUs fattigdomsgrense. 11,4 prosent av barn og ungdommer bodde i familier med lavinntekt i perioden 2013-2015 (Bufdir.no, 2017). Flere kommuner sliter med høye tall i forhold til fattigdomsproblematikken og kun tre av Aust-Agders kommuner ligger under landsgjennomsnittet på 10 prosent.

Selv om vi i Norge har god statistikk på inntekt og sånn sett kan følge med i utviklingen av hvor mange barn som vokser opp i familier med lav inntekt, har vi forholdsvis mindre forskning på konsekvensene av dette. Den foreløpig største studien av barns levekår relatert til oppvekst i lavinntektsfamilier ble gjennomført av forskningsinstituttet NOVA i

samarbeid med Norske kvinners sanitetsforening i perioden 2000 – 2009 (Sandbæk & Pedersen, 2010). Dette var en panelstudie med kontrollgruppe der både foreldre og barn er intervjuet på tre tidspunkt slik at studien dekker et aldersspenn på barna mellom 6 og 18 år. Denne studien bruker EUs fattigdomsgrense og sånn sett fanger inn en betydelig større gruppe enn de fleste andre norske studier som tar utgangspunkt i familier som mottar økonomisk sosialhjelp og/eller andre NAV-ytelser.

Studien har sammensatte resultater der det går fram at barn og unge fra lavinntektsfamilier trives omtrent like godt på skolen som andre barn, har godt forhold til lærere og har venner rundt seg. Imidlertid er skoleresultatene noe svakere enn hos barn fra kontrollutvalget. Flere hadde behov for spesialundervisning og hadde kontakt med hjelpetjenester. Bekymringsfullt er det også at psykosomatiske symptomer og plager synes å øke med økende alder i lavinnteksgruppa. Det konkluderes med at der en finner forskjeller mellom barn og unge fra lavinntektsfamiliene og de fra kontrollutvalget går disse alltid i disfavør av barn og unge fra familier med lave inntekter (Sandbæk & Pedersen, 2010).

I tråd med dette kan vi også peke på Ungdatastudiene. Disse studiene har gjennom flere år vist til en bekymringsfull utvikling med hensyn til ungdom, og særlig jenters psykiske helse (Bakken, 2016). Sletten (2015;23, 2017) finner at «omfanget av subjektive helseplager er klart størst blant ungdom i familier med lav sosioøkonomisk status». Hun sier videre at hennes funn tyder på at materielle og strukturelle forhold fortsatt har betydning for ungdoms helse.

Det er også gjort en rekke kvalitative studier knyttet til barnefattigdom der både barn og foreldre kommer til orde ((Backe-Hansen & Moshuus, 2010; Hjelmtveit, 2008; Sletten, 2011; Thorød, 2008, 2012; Tvetene, 2001). Alle studiene viser at barn som vokser opp i familier med lave inntekter har begrensninger i sine muligheter til deltakelse på en rekke arenaer som skole, organiserte aktiviteter og vennefellesskap, og står sånn sett i fare for å bli sosialt ekskludert og marginalisert i samfunnet.

Metode

Intervjuundersøkelsen ble gjennomført i perioden januar til april 2017. Prosjektdeltakerne fra hver kommune ble bedt om å rekruttere inntil fire familier som sa seg villige til å la seg

intervjue. Deretter skulle intervjueren tilfeldig trekke ut to familier og intervjue et barn og en voksen i disse familiene. Hensikten med denne prosedyren var at det bare var intervjueren som ville vite hvem informantene var. Det viste seg imidlertid vanskelig å rekruttere informanter. Noen kommuner sendte inn flere aktuelle familier, noen bare en og noen greide ikke rekruttere noen. Dessuten var det flere familier som trakk seg ved nærmere kontakt. Flere av foreldrene reservert seg også mot å la barna bli intervjuet.

Endelig utvalg:

Det endelige utvalget består av 9 foreldre, inkludert ett ektepar. Av disse var det sju kvinner og to menn i utvalget. Fire barn/ungdommer i alderen 12 – 17 år, to gutter og to jenter, lot seg intervjue.

Av de voksne var en person i arbeid, 7 hadde forskjellige NAV-ytelser, inkludert to uføre. En hadde noe supplerende arbeidsinntekt ved siden av sin ytelse. Tre av informantene hadde bakgrunn som innvandrere og en av disse deltok i introduksjonsprogram. Tre informanter var huseiere, de øvrige leide bolig.

Intervjuene:

Alle intervjuer ble gjennomført hjemme hos familiene. Intervjuene med de voksne varte ca. en time. Barneintervjuene var noe kortere. I en familie ville foreldre og barn la seg intervjue sammen.

Intervjuene omhandler informantenes dagligliv knyttet til familie og nettverk, barnas skolesituasjon, fritid, ferie og utstørsbehov. Økonomihåndtering er tatt opp med de voksne, se vedlagte intervjuguider.

Intervjuene er tatt opp på lydfil og transkribert ord for ord. Alle reelle navn er fjernet fra intervjuutskriftene og erstattet med koder.

Analyse:

Intervjuene er ikke gjennomanalysert på dette rapport-tidspunktet (foreløpig rapport, delt internt sommeren 2017). Det blir derfor bare presentert foreløpige resultater. Så langt er intervjuene gjennomgått og sentrale utsagn er notert og sammenstilt til kategorier. Dette vil gi et bilde av hvordan informantene har beskrevet sin hverdag og de aktuelle utfordringene

som knytter seg til et liv med lite penger, men det gir ikke grunnlag for en grundigere teoretisk fortolkning av data.

Etiske vurderinger:

Jeg har over beskrevet rekrutteringsprosessen og bestrebelsene med å anonymisere utvalget. Den todelte rekrutteringen medførte at familiene i første omgang underskrev samtykke til å bli kontaktet om intervju. De som faktisk lot seg intervju underskrev et mer detaljert samtykkeskriv der prosedyrer rundt anonymisering og publisering er beskrevet. Det er også presisert at deltakerne kan trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt, se vedlegg.

Studien er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Funn:

Denne delen av rapporten er systematisert ut fra informantene fortellinger.

Veier inn i fattigdom:

Det er spesielt tre karakteristika som gjør barn utsatt for å komme i en lavinntekts-situasjon. Det er å ha innvandrerbakgrunn, leve med enslige forsørgere og foreldre som står utenfor arbeidslivet (Epland, 2001; Sandbæk, 2004). Dette finner vi også igjen hos våre informant-familier. For noen har livet endret seg drastisk på grunn av ulykker, skader eller sykdom.

Det har altså for mange oppstått en uventet endring i livssituasjonen som de i liten grad har hatt herredømme over. Dette har ført dem over på NAV-ytelser som i mange tilfeller ligger langt under det inntektsnivået de tidligere hadde. Dermed vil noen få vansker med å betjene sine vanlig økonomiske forpliktelser som for eksempel huslån. Og selv om man forsøker å selge seg ut av en gjeldssituasjon er det ikke gitt at det lykkes i tilstrekkelig grad.

Den lånepraksisen som norske finansinstitusjoner førte inntil for få år siden med lett tilgang til omfattende lån, har også bidratt til at enkelte sliter med gjeld fra mange år tilbake, og dermed ikke greier å skape balanse i egen økonomi.

Samlivsbrudd er en kjent vei inn i lavinnteksgruppa, særlig for kvinner med lav utdanning. Dette ses også i denne gruppa, blant annet kombinert med sykdom, noe som gjør det vanskelig å komme ut av situasjonen. Endring av husholdsstruktur ved at det et nytt

samlivsforhold gjør imidlertid at dette er en gruppe som ofte befinner seg kortere tid i lavinntektskategorien enn andre (Epland, 2016).

Flere av informantene har også enten manglende eller avbrutt utdanning, noe som gjør dem mindre attraktive på arbeidsmarkedet. Det at flere er bosatt langt fra utdanningsinstitusjoner kan også være et hinder for å komme i gang igjen med en passende utdanning.

Strategier for håndtering av økonomi

Når en snakker med personer med svak økonomi er det slående hvor gjennomtenkt deres økonomistyring er. At regninger blir betalt først er et hovedprinsipp. Deretter komme jakten på billige løsninger. Utsalgsvarer, brukt og arvet utstyr og klær er en gjenganger. Planlegging av innkjøp av dagligvarer og handling av det en trenger for en uke av gangen bidrar også til å holde kontroll over økonomien. Dermed kuttes det ned på fordyrende spontankjøp og de små fristelsene butikkene plasserer strategisk nær kassene.

De fleste familiene er i en situasjon der de må avstå fra en del forbruk og forbruksvarer. Interessant er det at Facebook er kommet inn som et middel til å skaffe seg billige og til og med gratis saker og gjenstander de har bruk for. Tradisjonelle aktiviteter som fiske og bærsanking er også nevnt som måter å lette det økonomiske presset. Imidlertid er ikke disse strategiene alltid tilstrekkelig til å greie seg. Det synes generelt som hjelp fra sitt personlige nettverk er en foretrukket strategi før en søker offentlig hjelp (Sandbæk & Pedersen, 2010), selv om dette også har noen omkostninger (Thorød, 2017). Noen søker sosialhjelp fra Nav, men en skjønnsmessig ytelse er usikker og for noen stigmatiserende å motta.

Informantene har varierte erfaringer i møte med tjenesteyterne. På et mindre sted møtte en mor sin saksbehandler i en butikk og opplever blikket hennes over skulderen når hun skulle betale. Det fortelles også om en saksbehandler som på en offentlig arena bemerket at et barn hadde eksklusive klær (dette var klær som var overtatt brukt fra slektninger). En informant beskriver sitt møte med sosialtjenesten på denne måten:

Nei, det har noe med at jeg føler kanskje at de kontorene der, nå er det sikkert litt bedre, da – men jeg har en sånn fordom for det. For det er mye skriving og det er liksom ikke – de ser deg ikke – de går bare etter et system på en måte.

Mens en annen sier:

Det er en prosess med Nav. Det er tungt – Så nå er jeg helt utbrent.

Opplevelsen av lav empati og at man møter et system istedenfor et menneske ligger mellom linjene i flere beskrivelser. For en informant ble dette satt på spissen da han på et tidspunkt hadde fått utbetalt for høye ytelser og NAV krevde disse pengene inn rett før jul. Dette blir et tegn på hvordan en systemverden har kolonisert livsverdenen jfr. Habermas, i en stor organisasjon som NAV.

En mor forteller om rolleblanding mellom NAV-sosial og barnevern som hun opplevde gikk utover vurderingen av hennes rettigheter til ytelse. Andre har brukt andre deler av hjelpeapparatet som brekkstang overfor lokale tjenester for å få den hjelpen de har søkt. Men det er flere som også forteller om hjelp og gode relasjoner til saksbehandlerne:

Her får jeg bedre hjelp enn jeg gjorde der jeg bodde før. Her hører de på meg og forsøker å hjelpe meg

Inklusjon og eksklusjon

Fattigdom og sosial eksklusjon og marginalisering henger tett sammen (Grødem, 2012; Lister, 2004). Dette opplever også våre informanter. Flere har flyttet og opplever det vanskelig å komme inn i miljøet når en er innflytter. Dette kan være resultat av utestengning, men kan også ha sammenheng med at mangel på penger gjør at en trekker seg tilbake fra sosialt liv. Noen forteller også at de har vanskelig for å skape nye relasjoner, da de finner lite rom for alternative interesser i et lite samfunn. Stigmatisering er ikke ukjent, og for en mor ble dette satt på spissen ved at det ble sendt flere anonyme bekymringsmeldinger til barnevernet, som det viste seg å ikke være grunnlag for. Bildet er likevel nyansert. Noen opplever støtte og hjelp fra nabolaget som forenkler hverdagen.

Strukturelle forhold

Selv om fattigdom og liv med lave inntekter kan oppleves som et individuelt problem fra de som kjenner det på kroppen, handler det i stor grad om strukturelle forhold. Selv i en så liten undersøkelse som den foreliggende kommer dette fram. Flere av informantene er bosatt i utkantstrøk, og har flyttet dit fra større og mer sentrale kommuner. Billige boliger tiltrekker seg personer med svak økonomi. Problemet det dette er at disse kommunene også

har et svakt arbeidsmarked, noe som gjør det vanskelig for informantene å komme i arbeid, selv om de i utgangspunktet har en yrkesutdanning. Med svakt arbeidsmarked følger også at mulighetene til å få til fleksible arbeidsløsninger er lave. En type fleksibilitet kunne vært til hjelp for de av informantene som har en sykdomsproblematikk som reduserer arbeidsevnen. Dersom informantene da skal søke arbeid må de se utover egen kommune, og lange avstander krever bil da det er begrensninger i offentlig transport.

Barn

Denne studien har utgangspunkt i barns situasjon. Selv om målet var å snakke med like mange barn som voksne, satte flere av foreldrene grenser for dette. De ønsket ikke fokus på at familien hadde en vanskelig økonomi. I noen familier var det dessuten så små barn at det ikke var naturlig å intervju dem. De barna jeg fikk snakke med kan betegnes som ungdommer. Derfor kom det mest informasjon om barns situasjon gjennom foreldrene. De ungdommene jeg snakket med problematiserte ikke økonomien i familien, men pekte på praktiske vansker med å møte venner, delta i aktiviteter og lignende.

Utfordringer hos barna

Når foreldrene snakket om barna sine var det tydelig at flere hadde utfordringer. Flere hadde fått tilbud fra barne- og ungdomspsykiatrien. For noen handlet dette om problematikk som for eksempel ADHD.

Det var eksempler på opplevelsen av å ikke passe inn, og det kom flere fortellinger om mobbing og utfrysning.

Skole

Det var et ønske fra prosjektkommunene å få fram informasjon om hvordan barnas skolesituasjon var. Det var interessant at foreldrene i liten grad problematiserte barnas faglige fungering på skolen. De var mer opptatt av skolen som sosial arena og de innbakte økonomiske kravene som lå i dette. Flere snakket for eksempel om klassekasser som til tross for at det var frivillig å bidra til disse, lå det som et press.

Ikke all aktivitet på skolen foregår i klasserommet. Det arrangeres turer og aktiviteter som krever at barna har utstyr som passer til dette. Her får noen familier problemer. I vårt område arrangeres det årlig tur til Polen med fokus på 2. verdenskrig og

konsentrasjonsleirene. Selv om dette er turer elevene er med å finansiere gjennom eget arbeid, salg av forskjellige produkter og lignende, ble det satt spørsmål ved disse. Hvilke bindinger er det mellom kommunene og de aktuelle turarrangørene? Hvis læringsutbyttet er det viktigste er det fullt mulig å arrangere turer som er atskillig billigere enn det skolene tilbys osv. Lompepenger i tilknytning til turene kan også være en utfordring som gjør disse turene til en utfordring for familiene.

Fritid

Som kjent fra andre studier av barn og unges levekår (Nilsen, Wærdahl, I., & Bakke, 2012; Sandbæk & Pedersen, 2010) er også de fleste barna i denne studien med i en fritidsaktivitet. For noen skjer dette med økonomisk støtte fra Nav eller barneverntjenesten. Valget av aktiviteter er begrenset av kostnader og transportbehov.

I et så lite utvalg er det påfallende at det er flere som forteller om at barna har sluttet i aktiviteter fordi de har kommet i konflikt med trenere eller lagkamerater. Dette gir grunn til å se på om disse barna er stigmatisert, og om dette fører til utfrysning eller mobbing. En kan dessuten tenke at stigmaet som ofte følger fattigdom kan gi barna en ekstra varhet for andres signaler og at dette fører til at de lettere opplever seg i konflikt og trekker seg ut av relasjoner. Dette kan også tenkes å oppstå i vennerelasjoner.

Avsluttende kommentarer

Det er ikke uvanlig at foreldre beskriver seg selv som fattigere enn det barn gjør (Sandbæk & Pedersen, 2010). Det samme kan det tyde på i intervjuene med ungdommene som lot seg intervju her. Det er hverdagslivet og dets begrensninger som er i fokus, og da er det ikke primært penger de unge snakker om. I foreldrenes fortellinger er situasjonen snudd. Her er økonomien en underliggende gjenganger.

Allerede på dette tidlige stadiet i analyser av intervjumaterialet kommer det opp forhold rundt barna som gir grunn til bekymring. Det er påfallende mange av barna i familiene som har hatt kontakt med hjelpetjenester og viser tegn til psykososiale vansker. Flere synes å ha falt ut av fritidsaktiviteter. Fortellingene om vennskap er også varierende. Dette kan ha årsaker knyttet til bosted og begrensa alternativer både av aktiviteter og venner, men det kan også bety at det ligger ekskluderende mekanismer bak som kan relateres til manglende

økonomiske ressurser. I en analyse av sammenhengen mellom økonomi og helse hos ungdom sier Elstad og West Pedersen (Elstad & Pedersen, 2012) at selv om unges subjektive helse påvirkes negativt av svak familieøkonomi er dette en indirekte påvirkning som antakelig er relatert til både den økonomiske knappheten, stressa familierelasjoner og begrensninger i sosial deltakelse. Slike forhold er det verd å se videre på også i vårt materiale.

Selv om mange foreldre forteller om aktive handlinger for å komme ut av lavinntekts-situasjonen synes flere å være havnet i negative spiraler og til dels fattigdomsfeller. Dette gjelder spesielt de som har bosatt seg i utkantstrøk med svakt arbeidsmarked. Det er derfor viktig å også ha fokus på de strukturelle forholdene i kommunene, i tillegg til å jobbe med tiltak direkte mot følger av barnefattigdom.

Arbeidslinja er fortsatt det viktigste politiske virkemiddel for å få folk ut av fattigdom i Norge (Meld. St. 33 (2015-2016)). Skal informantene i denne studien ha nytte av dette, må kommunene fortsatt ha fokus på å legge til rette for variert næringsliv med muligheter for fleksible stillinger. Samtidig ser vi en framtid med mer teknologiske løsninger og færre arbeidsplasser – kanskje må arbeidsoppgavene fordeles på flere? For noen er likevel ikke arbeid et alternativ. Da må vi videreføre en universell velferdsstat med tilstrekkelig inntektssikring, innrettet på å dekke barnefamilienes behov.

Referanser

- Backe-Hansen, E., & Moshuus, G. H. (2010). *Verdighetsforvaltning i liv på grensen: en kvalitativ studie av barn og foreldre i familier med vedvarende lavinntekt* (Vol. 16/2010). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A. (2016). *Ungdata. Nasjonale resultater 2016*. Retrieved from Oslo: Bufdir.no.
- Bufdir.no. (2017). Barnefattigdom kommunestatistikk. from Baren-, Ungdoms- og familiedirektoratet https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Barnefattigdom/
- Elstad, J. I., & Pedersen, A. W. (2012). Fører dårlig familieøkonomi til flere subjektive helseplager blant ungdom? *Tidsskrift for velferdsforskning*, vol. 15(Nr. 2), 78-92.
- Epland, J. (2001). *Barn i husholdninger med lav inntekt. Omfang, utvikling, årsaker*. Retrieved from Oslo:
- Epland, J. (2016). *Inntektsmobilitet blant barnefamilier med lav inntekt: 2007-2014*. Retrieved from Oslo: http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/_attachment/286086?_ts=158afd4be68
- Grødem, A. S. (2012). *Stalige tilskuddsmidler mot fattigdom og sosial eksklusjon. Hvordan fungerer de lokalt?* Retrieved from Oslo: http://www.faf.no/media/com_netsukii/20251.pdf

- Hjelmtveit, V. (2008). Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn? In I. Harsløf & S. Seim (Eds.), *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet* (pp. s. 148-170). Oslo: Universitetsforl.
- Lister, R. (2004). *Poverty*: Polity Press.
- Meld. St 33 (2015-2016): *NAV i en ny tid - for arbeid og aktivitet*. Oslo Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-33-20152016/id2501017/?q=arbeidslinja>.
- Nilsen, A. C. E., Wærdahl, R., I., K., & Bakke, K. (2012). *Barns levekår og hverdagsliv i Agder*. Krisitansand: Agderforskning
- Sandbæk, M. (2004). *Barns levekår: hva betyr familiens inntekt?* (Vol. 11/2004). Oslo: Nova.
- Sandbæk, M., & Pedersen, A. W. (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier: en panelstudie 2000-2009 - Children and adolescents level of living in low income families* (Vol. 10/2010). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sletten, M. A. (2011). *Å ha, å delta, å være en av gjengen: velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv* (Vol. no. 257). Oslo: Unipub.
- Sletten, M. A. (2015). Psykiske plager blant ungdom. In B. Bratvold (Ed.), *Barn i Norge 2015: Ungdom og psykisk helse*. Oslo: Organisasjonen voksne for barn.
- Sletten, M. A. (2017). Psykiske plager blant ungdom: Sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene *Oppvekstrapporten 2017 - Økte forskjeller - gjør det noe?* (pp. 124-147). Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.
- Thorød, A. B. (2008). Sosial eksklusjon
In M. Sandbæk (Ed.), *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. (Vol. NOVA Rapport 7/08 pp. 212-236). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring - NOVA.
- Thorød, A. B. (2012). Er det for dyrt? Om barns deltakelse og valg av organiserte fritidsaktiviteter når familiens økonomi er svak. *Fontene forskning*(01/2012), 19-32.
- Thorød, A. B. (2017). Network dilemmas. Supplements when income doesn't cover family expenses. *Nordic Social Work Research*, 7(2), 168-179.
doi:10.1080/2156857X.2017.1321036
- Tvetene, K. G. (2001). *"Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv": om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Vedlegg

Intervjuguide voksen

Alder

Kjønn

Etnisk tilhørighet

Utdanning

Yrke

Beskrivelse av familie/hushold

Gå gjennom gårdsdagen?

	Spørsmål	Utdypende tema
Familie	Hvilke personer inngår i det nærmeste nettverket?	
Venner/ nettverk	Hvilken betydning har disse personene for deg? Hvis du er i en vanskelig situasjon, hvem kan du få hjelp fra? Hvem vil du ikke involvere? Hva er det greit å få hjelp til? Hvem kan gi praktiske hjelp? Kan du låne/få penger av noen? Hvordan oppleves det å spørre etter eller motta hjelp?	
Økonomi	Hvordan vurderes den personlige økonomien? Hvilke utfordringer gir dette i hverdagen? Når en har lite penger er det ofte vanskelig å planlegge økonomien, som å lage budsjett og sette av penger til faste utgifter osv. Mange må ta utgiftene når de kommer. Hvordan er det hos dere? Hva gjør du for å få ”endene til å møtes”? Hva kommer først når pengene prioriteres Hvordan er den interne prioriteringen? Hva må du avstå fra? Sparing? Hvordan oppleves situasjonen? Hvordan påvirkes dagliglivet ditt? - sosialt -helsemessig - hva gjør du for å koble av, stresse ned?	

	<p>Hvordan har du kommet i den økonomiske situasjonen du er i i dag?</p> <p>- hvor lenge har situasjonen vart</p> <p>- framtidsutsikter</p> <p>Hvordan kan du få en bedre hverdag?</p>	
Skole	<p>Hvordan oppfatter foreldrene barnas skolesituasjon?</p> <p>Er det viktig for deg å ha kontakt med skolen til barna dine?</p> <p>I hvilke sammenhenger skjer dette?</p> <p>Treffer du lærer ev. annet personale i andre sammenhenger enn på skolen?</p> <p>Har du noen innflytelse på barnets skolesituasjon? Beskriv.</p> <p>Tillitsverv?</p>	<p>Trivsel</p> <p>Forhold til lærer</p> <p>Hva de liker av fag?</p> <p>Hvordan går det faglig?</p> <p>-Dele på fagene</p> <p>Kjernefag</p> <p>Samfunnsfag</p> <p>Gym, Kunst og håndverk ol.</p> <p>Mestringsopplevelse</p> <p>Hva spiser de på skolen?</p> <p>Skolemelk/frukt?</p> <p>Er det mobbing i klassen?</p> <p>Leksehjelp?</p> <p>Skoletur</p> <p>Leirskole</p>
Fritid	<p>Deltakelse i lag og foreninger?</p> <p>Verv?</p> <p>Uorganiserte aktiviteter?</p> <p>Lokale møteplasser?</p> <p>Trening?</p> <p>Friluftsliv?</p>	<p>Fritidsaktiviteter</p> <p>Organisert og uorganisert</p> <p>Kontingent</p> <p>Utstyr</p> <p>Transport</p> <p>Turneringer</p> <p>Leir</p> <p>Kjenner de til ferietilbud?</p> <p>Fun 365 (opplevelser-fattigdomsmidler)</p> <p>Uorganisert</p> <p>Skjermtid</p> <p>Følger foreldre opp?</p> <p>Dugnad?</p>
Ferie	<p>Hva gjorde de i forrige ferie?</p> <p>Og ferien før?</p>	<p>Kjenner dere til gratis tilbud?</p>
Tjenester	<p>Hvilke erfaringer har de med tjenestene i egen kommune?</p> <p>Hva skal til for å forbedre?</p>	

Innflytelse og påvirkning	Det tas mange avgjørelser i kommunen og andre offentlige etater som får konsekvenser for enkeltpersoners liv. Hva tror du om din mulighet til å påvirke avgjørelser som angår deg og din familie?	
---------------------------	--	--

Intervjuguide barn

Snakke med barn fra 7 år og oppover

Alder

Klasse

Kjønn

Etnisk tilhørighet

Beskrivelse av familie/hushold

	Barn		
	Spørsmål	Utdypende tema	Stikkord
Familie	Hva liker du å gjøre sammen med foreldrene dine? - Søskene?	Venner av familien, besøk Bil, sertifikat	
Venner/ nettverk	Hvem er vennene dine? Hvem er du sammen med i friminuttene? (fra klassen, eldre, yngre) Hvorfor disse? Har du de samme vennene på skolen og i fritiden? Hva gjør du sammen med vennene dine? Hvor møtes dere? Er tid/sted avtale, eller der det spesielle steder du vet de andre er? (avtaler på skolen, SMS osv.) Hva skjer når noen i klassen har bursdag? Hva skjedde sist? Hva skjer når du har bursdag? Har du en bestevenn(inne)? Hva er det viktigste ved en venn?	Fortrolig venn Har de samme tingene som andre? Bursdag, blir invitert/ feirer selv	
Skole	Hva er bra med skolen? (Faglig, friminutter, personer osv.) Hva er dårlig med skolen?	Trivsel Forhold til lærer Hva de liker av fag? Hvordan går det faglig? -Dele på fagene Kjernefag	

	<p>Hvordan er lærerne dine mot deg?</p> <p>Er de annerledes mot deg enn mot andre?</p> <p>Hvorfor?</p> <p>Hvordan er klassekameratene?</p> <p>I noen klasser erter man hverandre. Hvordan er det der du går?</p> <p>Og ellers på skolen?</p> <p>Hva erter dere for?</p> <p>Har du blitt ertet?</p> <p>Hva hendte da?</p> <p>Hva gjorde du med det?</p> <p>Erter eller mobber du andre?</p> <p>Hvis du har mobiltlf. - får du noen gang mobbemeldinger på mobilen?</p> <p>Andre medier</p> <p>Hva gjør dere på skolen?</p> <p>Merker du forskjell på hvem som har god og dårlig råd på skolen?</p> <p>Hvordan merker du dette?</p> <p>Hvordan tror du det er for de som har dårlig/god råd?</p> <p>Er det noe du trenger penger til der?</p> <p>Hvordan får du penger til dette?</p> <p>Hva gjør du hvis du ikke har penger?</p>	<p>Samfunnsfag</p> <p>Gym, Kunst og håndverk ol.</p> <p>Mestringsopplevelse</p> <p>Hva spiser de på skolen?</p> <p>Skolemelk/frukt?</p> <p>Er det mobbing i klassen?</p> <p>Leksehjelp?</p> <p>Skoletur</p> <p>Leirskole</p> <p>Greier de å følge med i diskusjoner i timene?</p>	
Fritid	<p>Hva gjør du fritiden?</p> <p>Etter skoletid / på fridager</p>	<p>Fritidsaktiviteter</p> <p>Organisert og uorganisert</p>	

	<p>Hvilke organiserte fritidsaktiviteter er du med på?</p> <p>Hvorfor akkurat disse? Hva betyr venner? Har du gjort andre ting før, og hvorfor har du sluttet?</p> <p>Er det noe annet du skulle ønske du kunne gjøre/være med på?</p> <p>Hvorfor kan du ikke?</p> <p>Hva trenger du penger til i fritiden? Har du blitt nektet eller måttet slutte i fritidsaktivitet fordi den koster for mye? Tror du vennene dine opplever det samme?</p>	<p>Hva er de med i og hva har de lyst til å være med i?</p> <p>Kontingent Utstyr Transport Turneringer Leir Kjenner de til ferietilbud? Fun 365? Uorganisert Skjermtid Følger foreldre opp? Dugnad?</p>	
Klær/ utstyr	<p>Hva slags klær liker du å bruke?</p> <p>Hvordan skaffer du deg disse?</p> <p>Har du omtrent de samme slags klær som vennene dine? Hva betyr venners meninger? Hva er det viktig å ha (både av klær, ting og utstyr)? Har du dette? Hva ønsket du deg til jul ev. bursdag? Fikk du dette?</p>		
Ferie	<p>Hva gjorde de forrige ferie? Og ferien før? Hva var gøy? Drømmedag Framtidsplaner</p>	<p>Kjenner de til gratis tilbud?</p>	

Informasjonsskriv om forskningsprosjektet «Samhandling mot barnefattigdom»

Aust-Agder har store levekårsutfordringer og mange barn, unge og deres familier lever under EU' s fattigdomsgrense. Forskningsprosjektet ønsker å komme i kontakt med barn, unge og deres familie som opplever en utfordrende hverdag med lav inntekt, samt er i kontakt med tjenesteapparatet i kommunen.
Prosjektperiode 01.11.2016 – 31.12.2019.

Prosjektet vil:

1. Høre dine erfaringer i møte med tjenesteapparatet i din kommune.
2. Utfordringer i forhold til din hverdagsøkonomi.
3. Høre dine innspill til hvordan tjenesteapparatet og din hverdag kan bli bedre.
4. Få barn og unges egne beskrivelser av sitt hverdagsliv

Målet med prosjektet er å utvikle bedre og mer effektive tjenester i din kommune

For å få dette til er det viktig med god informasjon fra barn, unge og familier og et godt samarbeid mellom familier og forskere.

Ved å si ja til å være med i prosjektet, vil du/ dere bli kontaktet på telefon der det avtales et tidspunkt for når prosjektleder/forskere kan komme på besøk og snakke med dere om temaene over. Vi ønsker å snakke med et av barna i familien som er over 7 år, og en av familiens voksne. Dersom dere ikke ønsker besøk hjemme, kan det avtales et annet sted for intervjuet. Vi kommer til å bruke lydopptak under intervjuene. Disse blir lagret forsvarlig slik at ingen utenforstående får tilgang til opptakene. Alle opptak slettes etter at prosjektet er avsluttet.

I dette prosjektet vil masterstudenter i psykisk helsearbeid være med å gjøre intervjuer. Disse står under veiledning av undertegnede og har samme taushetsplikt som andre forskere ved Universitetet i Agder. Studentene vil også delta med å skrive ut intervjuene etter opptakene er gjort, og kan bruke intervjuene i sine masteroppgaver. Da er navn og opplysninger som kan føre til gjenkjenning av personer fjernet.

Alle opplysninger behandles konfidensielt. I den grad opplysningene dere gir blir brukt i masteroppgaver, rapporter og forskningsartikler vil dette være anonymisert både for deltakende forskere og i de aktuelle publikasjonene. All informasjon blir altså anonymisert.

Det er helt frivillig å delta i prosjektet, og man kan når som helst trekke seg og kreve at opplysningene blir slettet.

Deltakelse i prosjektet har ingen konsekvenser for eventuell oppfølging fra NAV.

Prosjektet håper på et godt samarbeid og at du/dere kan komme med gode innspill og tiltak til videre arbeid med levekårsutfordringer på Agder.

Med vennlig hilsen

Anne Brita Thorød
Universitetet i Agder

• Informert samtykke-erklæring for forskningsprosjektet «Samhandling mot barnefattigdom»

Navn: _____ Født: _____

Navn: _____ Født: _____

Samhandling mot barnefattigdom er et forskningsprosjekt i samarbeid med ni kommuner på Agder. Iveland, Grimstad, Gjerstad, Froland, Tvedestrand, Risør, Birkenes, Vegårshei og Åmli. Prosjektet ønsker å komme i kontakt med barn, unge og deres familie som over tid lever med lav inntekt, og hvorav lav inntekt gjør det utfordrende i hverdagen på ulike områder. Alle personopplysninger vil bli anonymisert.

Jeg/vi har lest informasjonen over og samtykker i å delta i forskningsprosjektet.

Kommentar:

Dato/ underskrift(er)

Telefon/mobil

Vedlegg 2. Intervju med skoleansatte

Når det gjelder særlig hjelpetiltak og lærevansker:

- Hva har dere til av hjelpetiltak for unge med lærevansker eller andre problemer?
- Hvordan oppfatter dere disse tjenestene?
- Hva slags støtte og opplæring får dere fra sentralt hold i kommunen?

Skolens rolle i samfunnet:

- Hvor mener dere at grensen går for skolens engasjement?
- Hvor mener dere at grensene går for kontaktlærers rolle? (f.eks. i forhold til hjemmene)
- Hva mener fagorganisasjonene om dette?

Hvor tett går dere på familiene/privat sfære?

- Hvorfor/hvorfor ikke
- Hvem skal ellers gjøre det, etter deres syn?
- Hva gjør dere hvis dere aner at barn ikke får helsehjelp de trenger (pga. hjemmeforhold); syn, spes.ped., hørsel, annen fysisk eller psykisk helse?
- Går du eller noen av dere noen gang ut over de rammene dere har?
- Har rektor eller kontaktlærer noen gang tatt fatt i en sak i en (annen) klasse (enn egen)?
- Må dere noen gang anmelde familier for å holde barna hjemme?
- Er uteblivelse et problem?
- Har dere mange familier med hjemmeundervisning?
- Har dere måttet gi opp noen ganger?

Hvordan følger du/dere som ansatte opp barna på skolen?

- Hvordan oppdages eller registreres de som evt. trenger ekstra bistand/tiltak?
- Hvordan er arbeidsfordelingen mellom lærere og andre pedagogiske fagpersoner, og hjelpetiltak, ref. ovenfor (hvem gjør hva, når)?
- Hvordan følges tiltak opp etterpå, og av hvem?
- Hvordan er rutiner og retningslinjer dokumentert?
- Hva slags systemer/hjelpemidler brukes til kommunikasjon mellom de ulike faggruppene?
- Har dere spesiell oppfølging av elever som sitter eller går mye alene?

Føler dere at dere har nok kompetanse til å følge opp familier som synes å trenge hjelp

- F.eks. også familier med annen kulturell bakgrunn? Går dere inn i «ungdom-gjenger/klikker»?

SFO-skolefritidsordning:

Erfaringer, hva fungerer bra (generelt), hva kan forbedres...

Sosiale aktiviteter i skolen, og aktivitets- og fritidstilbud utenfor skolen

- Hva har dere av sosiale aktiviteter knyttet til skolen?
- Hva kjenner dere til av aktivitets- og fritidstilbud utenfor skolen?

Samarbeid:

- Hvordan synes du samarbeid hjem-skole fungerer?

- Hva kan eventuelt gjøres for å forbedre dette (hvis nødvendig)?

Til sist:

- Er det noe annet vi burde tatt opp, som du/dere tenker på, i forbindelse med det vi har snakket om?